

ΑΡΧΕΙΑ, ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ

- I. Γενικά**
- II. Το αντικείμενο της προστασίας**
- III. Κατάθεση αντιτύπων**
- IV. Διάρκεια προστασίας**
- V. Οι ρυθμίσεις για τις βιβλιοθήκες**
- VI. Ο δημόσιος δανεισμός**
- VII. Η φωτοτυπική αναπαραγωγή**
- VIII. Η νέα προσέγγιση**
- IX. Συμπεράσματα**

Μυτιλήνη, 4 Νοεμβρίου 2005

Διονυσία Καλλινίκου

ΑΡΧΕΙΑ, ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ

Ι. Γενικά

Την πνευματική ιδιοκτησία συναντάμε σήμερα παντού χωρίς να το θέλουμε ή να το καταλαβαίνουμε: η δημόσια εκτέλεση μουσικών ή οπτικοακουστικών έργων σε κέντρα διασκέδασης, εστιατόρια, μπαρ, καφετέριες, ή σε δημόσιες συγκοινωνίες, όπως πλοία, κτελ, τραίνα ή αεροπλάνα, αποτελεί σύνηθες φαινόμενο, οι φωτογραφίες, αφίσες και διαφημίσεις, τα εικαστικά έργα και το έντυπο υλικό είναι επίσης συνυφασμένα με την καθημερινότητα, χωρίς πάντα να γίνεται αντιληπτό από το κοινό ότι πρόκειται για άυλα αγαθά προστατευόμενα από τη νομοθεσία. Καλώς ήρθατε λοιπόν στο χώρο της πνευματικής ιδιοκτησίας που αποτελεί έναν από τους πιο ενδιαφέροντες κλάδους του ιδιωτικού δικαίου γιατί έχει σχέση με τα γράμματα, την τέχνη, τον πολιτισμό και την τεχνολογία.

Είναι γνωστό ότι ο όρος «πνευματική ιδιοκτησία» υποδηλώνει τον κλάδο του ιδιωτικού δικαίου που ρυθμίζει την προστασία του δημιουργού, αλλά και τα δικαιώματα που η έννομη τάξη αναγνωρίζει στο δημιουργό πάνω στο έργο του (βλ. Γ.Κουμάντου, Πνευματική Ιδιοκτησία, όγδοη έκδοση, σ. 1. Δ.Καλλινίκου, Πνευματική Ιδιοκτησία και Συγγενικά Δικαιώματα, 2005, σ. 25). Ο όρος «δικαίωμα του δημιουργού» ίσως να αποδίδει ακριβέστερα το πνεύμα της ελληνικής νομοθεσίας που έχει επίκεντρο το δημιουργό – φυσικό πρόσωπο και το έργο του, δεν έχει όμως επικρατήσει στη θεωρία ή δικαστηριακή πρακτική, παρά το ότι έχει αρχίσει να χρησιμοποιείται στην κοινοτική ορολογία (Οδηγία 2001/29).

Οι βιβλιοθήκες ήταν πάντοτε ο χώρος όπου ο αναγνώστης έβρισκε τις πληροφορίες που αναζητούσε ελεύθερα και δωρεάν. Τα αρχεία και οι βιβλιοθήκες αποτελούν άλλωστε θεματοφύλακα της πνευματικής κληρονομιάς και αναγκαίο μέσο για μόρφωση και έρευνα. Στο πεδίο της μεταβιομηχανικής κοινωνίας, η ψηφιακή τεχνολογία δίνει τη δυνατότητα να καταγράψουμε, να αποθηκεύσουμε και να διασώσουμε τη συλλογική μνήμη της ανθρωπότητας, ενώ από την άλλη πλευρά η τεχνολογική αυτή εξέλιξη υπαγορεύει νέες μορφές τέχνης, νέες μορφές έκφρασης, νέους τρόπους διάδοσης, αλλά και νέους κινδύνους για το δημιουργό.

Το διαδίκτυο λειτουργεί ως μια μεγάλη δυνατότητα διάδοσης των έργων και των πληροφοριών, αλλά συγχρόνως και ως απειλή για την πνευματική ιδιοκτησία. Η πρόσφατη ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (30-9-2005) έρχεται να υλοποιήσει το όραμα της Ευρώπης για τη δημιουργία ψηφιακής βιβλιοθήκης με στόχο τη διάσωση της ευρωπαϊκής πνευματικής κληρονομιάς. Τα ευρωπαϊκά αρχεία, οι βιβλιοθήκες και τα μουσεία περιέχουν σημαντικό υλικό που αναδεικνύει

την πολιτιστική και γλωσσική πολυμορφία της Ευρώπης. Η δημιουργία on line βιβλιοθηκών θα καταστήσει δυνατή την εύκολη πρόσβαση στο ψηφιακό περιεχόμενο και κυρίως θα επιτρέψει τη διατήρησή του, γεγονός που έχει τεράστια ιδεολογική και πολιτική σημασία, τώρα που η Ευρωπαϊκή Ένωση αντιμετωπίζει τη δυνατότητα προσέγγισης μη χριστιανικών κρατών και πολιτισμών.

Η πνευματική ιδιοκτησία βρισκόταν πάντοτε πάνω σε ένα σταυροδρόμι, γιατί ήταν δύσκολο να βρεθεί η ισορροπία ανάμεσα στο δημιουργό και στην ολότητα. Η διπλή αυτή πτυχή διαγράφεται στο άρθρο 27 της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: «(1) Καθένας έχει το δικαίωμα να συμμετέχει ελεύθερα στην πνευματική ζωή της κοινότητας, να χαιρείται τις καλές τέχνες και να μετέχει στην επιστημονική πρόοδο και στα αγαθά της. (2) Καθένας έχει το δικαίωμα να προστατεύονται τα ηθικά και τα υλικά συμφέροντά του που απορρέουν από κάθε είδους επιστημονική, λογοτεχνική ή καλλιτεχνική παραγωγή του».

Η κλασική αντίληψη που έχει επικρατήσει θεωρεί ότι η πνευματική ιδιοκτησία συνιστά τον πιο πρόσφορο τρόπο χρηματοδότησης της πνευματικής δημιουργίας, αποτελεί κίνητρο για πολιτιστική ανάπτυξη, ενώ έχει τεράστια οικονομική σημασία, αφού οι πολιτιστικές επιχειρήσεις συμβάλλουν σημαντικά στο εθνικό εισόδημα και πιο συγκεκριμένα σε ποσοστό το οποίο υπερβαίνει το 5% του ακαθάριστου εθνικού προϊόντος.

Σύμφωνα με το άρθρο 1 του Ν.2121/1993, η πνευματική ιδιοκτησία περιλαμβάνει δύο επιμέρους δικαιώματα, το ηθικό και το περιουσιακό δικαίωμα και ότι από τα δικαιώματα αυτά, το μεν ηθικό δικαίωμα έχει προσωπικό χαρακτήρα και αποσκοπεί στην προστασία του προσωπικού δεσμού του δημιουργού με το έργο του, ενώ το περιουσιακό έχει οικονομική αξία και είναι δεκτικό εκμετάλλευσης. Τα δικαιώματα αυτά χαρακτηρίζονται από το νόμο ως αποκλειστικά και απόλυτα και περιλαμβάνουν τις εξουσίες που απαριθμούνται ενδεικτικά στα άρθρα 3 και 4. Το άρθρο 3 έχει εναρμονισθεί πλήρως με την Οδηγία 2001/29 για την κοινωνία της πληροφορίας και έτσι προβλέπονται ρητά τα λεγόμενα ψηφιακά δικαιώματα, δηλαδή το δικαίωμα αναπαραγωγής, το δικαίωμα διανομής και το δικαίωμα παρουσίασης/ διάθεσης στο κοινό, παράλληλα με τα άλλα περιουσιακής φύσεως δικαιώματα τα οποία δίνουν στο δημιουργό την εξουσία να επιτρέπει ή να απαγορεύει την εκμίσθωση και το δημόσιο δανεισμό, τη δημόσια εκτέλεση, τη ραδιοτηλεοπτική μετάδοση κλπ (βλ. άρθρο 3 παρ. 1 Ν. 2121/1993, όπως ισχύει).

Για την προστασία του δημιουργού και των άλλων δικαιούχων στο διαδίκτυο προβλέπονται επίσης υποχρεώσεις κατάλληλης έννομης προστασίας κατά της εξουδετέρωσης των τεχνολογικών μέτρων, καθώς και κατά των παρανόμων δραστηριοτήτων που αλλοιώνουν τις ηλεκτρονικές πληροφορίες διαχείρισης των

δικαιωμάτων, ενώ θεσπίζονται κυρώσεις και μέσα έννομης προστασίας κατά της προσβολής των δικαιωμάτων.

Η ελληνική νομοθεσία ακολουθεί το ηπειρωτικό/ ευρωπαϊκό σύστημα πνευματικής ιδιοκτησίας. Βασίζεται σε παραδοσιακές αρχές, όπως η «αρχή της αλήθειας» (θεωρία του δημιουργού) με βάση την οποία αρχικός δικαιούχος είναι ο δημιουργός – φυσικό πρόσωπο που μπορεί πάντως να μεταβιβάσει το περιουσιακό του δικαίωμα ή ορισμένες εξουσίες από αυτό σε τρίτους που επιθυμούν να αξιοποιήσουν το έργο του. Είναι γεγονός ότι το σύστημα της πνευματικής ιδιοκτησίας αναγνωρίζει στο δημιουργό μία μεγάλη δύναμη γιατί του δίνει το αποκλειστικό και απόλυτο δικαίωμα να επιτρέπει ή να απαγορεύει την εκμετάλλευση του έργου του, εξασφαλίζοντάς του τα οικονομικά οφέλη τα οποία του δίνουν τη δυνατότητα να ζήσει και να συνεχίσει τη δημιουργία. Με ειδικές όμως ρυθμίσεις η πνευματική ιδιοκτησία υπόκειται σε ορισμένους περιορισμούς που αφορούν τη διάρκεια και την έκταση του δικαιώματος. Στο Προοίμιο της Συνθήκης για την Πνευματική Ιδιοκτησία αναγνωρίζεται ρητά η ανάγκη διατήρησης ισορροπίας μεταξύ των δικαιωμάτων των δημιουργών και του ευρύτερου δημοσίου συμφέροντος, ειδικότερα όσον αφορά την εκπαίδευση, την έρευνα και την πρόσβαση στις πληροφορίες, όπως αυτό εκφράζεται στη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (Ν. 3184/2003 «Κύρωση της Συνθήκης του Παγκόσμιου Οργανισμού Διανοητικής Ιδιοκτησίας για την Πνευματική Ιδιοκτησία» ΦΕΚ Α΄ 228/26.9.2003).

Σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία, η προστασία διαρκεί όλη τη ζωή του δημιουργού και εβδομήντα χρόνια μετά το θάνατό του. Η διάρκεια αυτή ισχύει τόσο για το ηθικό όσο και το περιουσιακό δικαίωμα. Μετά την πάροδο του χρόνου αυτού το έργο πέφτει στο δημόσιο τομέα και η εκμετάλλευση ή γενικότερα η χρήση του είναι ελεύθερη με την επιφύλαξη της άσκησης από το Δημόσιο, εκπροσωπούμενο από τον Υπουργό Πολιτισμού, των εξουσιών αναγνώρισης της πατρότητας και περιφρούρησης της ακεραιότητας του έργου που απορρέουν από το ηθικό δικαίωμα. Κατά συνέπεια τα έργα για τα οποία έχει λήξει η διάρκεια προστασίας μπορούν να γίνουν αντικείμενο οποιασδήποτε χρήσης στο πλαίσιο της λειτουργίας των βιβλιοθηκών χωρίς να είναι αναγκαία η άδεια του δικαιούχου, εκτός αν υπάρχει ενδεχόμενο εφαρμογής άλλων διατάξεων, όπως η νομοθεσία με για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς (Ν.3028/2002 « Για την προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς ΦΕΚ Α΄ 153/28.6.2002). Το υλικό που έχει πέσει στο δημόσιο τομέα μπορεί ελεύθερα να ψηφιοποιηθεί και να χρησιμοποιηθεί στο πλαίσιο της λειτουργίας της ψηφιακής βιβλιοθήκης. Για υλικό όπως που δεν ανήκει στο δημόσιο τομέα η ψηφιακή αναπαραγωγή και διάθεση χρειάζεται την άδεια

του δημιουργού, εκτός αν η συγκεκριμένη χρήση εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής των περιορισμών ή ορισμένων άλλων αρχών που οριοθετούν το δικαίωμα.

Οι περιορισμοί που αφορούν την έκταση του περιουσιακού δικαιώματος προβλέπονται ρητά στο νόμο (άρθρα 18 – 28Γ Ν. 2121/1993, όπως ισχύει) και δικαιολογούνται για λόγους κοινωνικής και εκπαιδευτικής πολιτικής, αποβλέπουν στην προστασία του δημοσίου συμφέροντος, στην ανάγκη πληροφόρησης του κοινού και γενικά εξυπηρετούν ανάγκες του κοινωνικού συνόλου. Ορισμένες ρυθμίσεις αφορούν ειδικά τις βιβλιοθήκες, ενώ άλλες έχουν έμμεση σχέση με τη λειτουργία τους.

Περαιτέρω αξίζει να σημειωθεί ότι τα όρια της προστασίας με την πνευματική ιδιοκτησία πηγάζουν και από το βασικό κανόνα διάκρισης μεταξύ μορφής και ιδέας. Η ιδέα είναι ελεύθερη και προσιτή στον καθένα, αποτελεί κοινό κτήμα και δεν μπορεί να γίνει αντικείμενο πνευματικής ιδιοκτησίας παρά μόνο αν πάρει ορισμένη μορφή. Από την άποψη αυτή οι επιστημονικές ανακαλύψεις ή θεωρίες, οι διαδικασίες, οι μέθοδοι λειτουργίας ή μαθηματικές έννοιες αυτές καθαυτές δεν καλύπτονται με την πνευματική ιδιοκτησία. Όριο προστασίας αποτελεί και η πρωτοτυπία με το σκεπτικό ότι όταν δεν συντρέχει η προϋπόθεση αυτή, το σχετικό αντικείμενο βρίσκεται έξω από το πεδίο της πνευματικής ιδιοκτησίας.

Το δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας περιορίζεται και από κανόνες που συνάγονται από τις γενικές διατάξεις του αστικού δικαίου, όπως η απαγόρευση της καταχρηστικής άσκησης του δικαιώματος (ΑΚ 281), το δικαίωμα του προσώπου που εικονίζεται σε φωτογραφία, διαφήμιση ή πίνακα ζωγραφικής στην ίδια την προσωπικότητά του (ΑΚ 57) κλπ.

Το ηθικό δικαίωμα περιορίζεται μόνο όσον αφορά την άσκηση του, σε περίπτωση που ο δημιουργός δώσει εγγράφως τη συναίνεσή του για πράξεις ή παραλείψεις που αλλιώς θα αποτελούσαν προσβολή του δικαιώματος αυτού (άρθρο 16 Ν.2121/1993).

Αξίζει πάντως να σημειωθεί ότι στο διαδίκτυο η ανατροπή δεν έρχεται από την πολιτιστική βιομηχανία που αξιοποιεί τα έργα, αλλά από το χρήστη, τον καταναλωτή, που γίνεται διανομέας του έργου χωρίς να το καταλαβαίνει ή να το θέλει. Το έργο διακινείται στον ψηφιακό κόσμο με μεγάλη ευκολία και ταχύτητα, μετατρέπεται αυτόματα σε πληροφορία που προάγει τον πολιτισμό, ενώ το κοινό διεκδικεί την ελεύθερη πρόσβαση και χρήση.

Η ψηφιακή τεχνολογία και η δυνατότητα του «τεχνολογικού κλειδώματος» του περιεχομένου δημιούργησαν νέα ρεύματα ως προς την προστασία των έργων. Ξεκινώντας από τα προγράμματα «ανοιχτού κώδικα» ή «ανοιχτής πηγής», όπου ο πηγαίος κώδικας είναι ελεύθερα προσβάσιμος στο κοινό με δυνατότητα διανομής και

περαιτέρω τροποποίησης με τους ίδιους όμως όρους χρήσης, φθάσαμε στην ελεύθερη κουλτούρα και στα creative commons που υποστηρίζουν τον επαναπροσδιορισμό των κανόνων της πνευματικής ιδιοκτησίας με στόχο της χορήγηση άδειας χρήσης από το δημιουργό με πιο ελεύθερο και ανοιχτό τρόπο. Η κλασική ρήση « το τίποτα δεν ανήκει σε κανένα, όλα ανήκουν σε όλους» μπορεί να συνδεθεί με τη νέα φιλοσοφία του διαδικτύου.

Οι βιβλιοθήκες και τα αρχεία που επιτελούν ένα ρόλο κυρίως εκπαιδευτικό και πολιτιστικό αντιμετωπίζουν πολλές φορές δυσκολίες σε θέματα που έχουν σχέση με τα πνευματικά δικαιώματα, τόσο στον αναλογικό όσο και στον ψηφιακό τομέα. Θα πρέπει κατά συνέπεια να προσδιορισθεί το αντικείμενο της προστασίας σε σχέση με το υλικό το οποίο κυρίως χρησιμοποιείται στις βιβλιοθήκες, να διευκρινισθεί το ζήτημα της κατάθεσης αντιτύπων και στη συνέχεια να εξετασθούν οι περιπτώσεις που εμπíπτουν στους περιορισμούς του περιουσιακού δικαιώματος, ενώ θα γίνει αναφορά στα θέματα του δημόσιου δανεισμού και της φωτοτυπικής αναπαραγωγής, καθώς και στα νέα ρεύματα που έχουν εμφανισθεί στο χώρο της πνευματικής ιδιοκτησίας και αναζητούν τον επαναπροσδιορισμό των κανόνων της.

Το εθνικό δίκαιο με βάση το κοινοτικό κεκτημένο και τις διεθνείς συμβάσεις εξασφαλίζει υψηλή προστασία στο δημιουργό, στους δικαιούχους συγγενικών δικαιωμάτων καθώς και στο κατασκευαστή βάσης δεδομένων στον οποίο αναγνωρίζεται ένα ειδικής φύσεως δικαίωμα. Όπως θα αναπτυχθεί παρακάτω η ισχύουσα νομοθεσία δεν επιτρέπει το δημόσιο δανεισμό χωρίς άδεια των δικαιούχων, αλλά ούτε και την ελεύθερη φωτοτυπική αναπαραγωγή βιβλίων, εντύπων ή άλλου υλικού από τις βιβλιοθήκες.

II. Το αντικείμενο της προστασίας

Οι νέες τεχνολογίες έχουν επηρεάσει τη λειτουργία των βιβλιοθηκών που εκτός από βιβλία και έντυπο υλικό, παρέχουν στο κοινό μία πληθώρα γνωστικών μέσων και σύγχρονων τρόπων πρόσβασης στην πληροφορία, όπως ηλεκτρονικές εκδόσεις, φωτογραφίες, χάρτες, χειρόγραφα, επιστολές, βιντεοταινίες, φωνογραφήματα, slides, CD-ROM εκπαιδευτικό λογισμικό, βάσεις δεδομένων, οπτικοακουστικά μέσα, δίκτυα on line κλπ.

Είναι γνωστό ότι στο πεδίο εφαρμογής της πνευματικής ιδιοκτησίας ανήκουν τα έργα. Σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία ως έργο νοείται κάθε πρωτότυπο πνευματικό δημιούργημα λόγου, τέχνης ή επιστήμης που εκφράζεται με ορισμένη μορφή (άρθρο 2 παρ. 1 Ν.2121/1993). Βασικά στοιχεία του έργου είναι η μορφή και η

πρωτοτυπία. Ο νόμος δίνει μία ενδεικτική απαρίθμηση των έργων και έτσι δεν αποκλείεται η προστασία και άλλων πνευματικών δημιουργημάτων, πέρα από όσα ρητά αναφέρονται στη σχετική ρύθμιση (άρθρο 2 παρ. 1 Ν.2121/1993). Πρέπει να διευκρινισθεί ότι για την προστασία θεμελιώδης είναι η διάκριση μεταξύ μορφής και ιδέας. Παρά τις αμφιβολίες και τους προβληματισμούς που κατά καιρούς διατυπώθηκαν, ο διαχωρισμός αυτός αποτελεί βασικό κανόνα για τον καθορισμό των ορίων της πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ιδέα είναι ελεύθερη και προσιτή στον καθένα, αποτελεί κοινό κτήμα και δεν μπορεί να γίνει αντικείμενο πνευματικής ιδιοκτησίας παρά μόνο αν πάρει ορισμένη μορφή. Στο πνεύμα αυτό δεν προστατεύονται οι διαδικασίες, οι μέθοδοι λειτουργίας και οι μαθηματικές έννοιες αυτές καθεαυτές. Η προστασία δεν εκτείνεται και στα επίσημα κείμενα με τα οποία εκφράζεται η άσκηση πολιτειακής αρμοδιότητας και ιδίως στα νομοθετικά, διοικητικά ή δικαστικά κείμενα, καθώς και στις εκφράσεις λαϊκής παράδοσης, στις ειδήσεις και στα απλά γεγονότα ή στοιχεία (άρθρο 2 παρ. 5 Ν. 2121/1993), εκτός αν τα αντικείμενα αυτά μπορούν να υπαχθούν στην κατηγορία των συλλογών (πχ συλλογή νομοθετικών κειμένων ή εκφράσεων λαϊκής παράδοσης) ή των παραγώγων έργων (πχ μεταφράσεις, διασκευές).

Στις βιβλιοθήκες και τα αρχεία υπάρχουν πολλές φορές συλλογές από φωτογραφίες, εικόνες ή έργα των εικαστικών τεχνών. Η εκμετάλλευση και γενικότερα η χρήση των έργων αυτών από τη βιβλιοθήκη ή το αρχείο προϋποθέτει ότι έχει μεταβιβασθεί εγγράφως το περιουσιακό δικαίωμα της πνευματικής ιδιοκτησίας από τον αρχικό δικαιούχο στη συγκεκριμένη βιβλιοθήκη ή το αρχείο. Η αρχή αυτή πηγάζει από το άρθρο 17 Ν. 2121/1993, σύμφωνα με το οποίο η μεταβίβαση της κυριότητας του υλικού φορέα δεν επιφέρει μεταβίβαση του δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας και δεν παρέχει στο νέο κτήτορα εξουσίες εκμετάλλευσης του έργου, εκτός αν εγγράφως έχει συμφωνηθεί το αντίθετο με τον αρχικό δικαιούχο. Το ίδιο ισχύει και για τα χειρόγραφα συγγραφέων ή άλλων δημιουργών. Η βιβλιοθήκη ή το αρχείο που είναι κάτοχοι χειρογράφων έχουν μόνο την κυριότητα πάνω στον υλικό φορέα, εκτός αν τους έχει μεταβιβασθεί το σχετικό δικαίωμα από το δικαιούχο ή η χρήση εμπίπτει στους περιορισμούς που προβλέπονται στο νόμο.

Οι επιστολές προστατεύονται με την πνευματική ιδιοκτησία, εφόσον εμφανίζουν πρωτοτυπία. Δικαιούχος του δικαιώματος αυτού είναι ο συντάκτης τους, αλλά θα πρέπει να σημειωθεί ότι το δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας μπορεί να περιορισθεί από το δικαίωμα προσωπικότητας του αποδέκτη. Κατά συνέπεια οι βιβλιοθήκες ή τα αρχεία που είναι κάτοχοι επιστολών δεν μπορούν να προβούν σε δημοσίευση ή σε πράξεις εκμετάλλευσης, εκτός αν υπάρχει αντίθετη γραπτή συμφωνία με το δικαιούχο.

Στον Κανονισμό Λειτουργίας των Βιβλιοθηκών (ΥΑ 8300/2003 ΦΕΚ Β 1173) ρητά προβλέπεται ότι η άδεια για έκδοση έργων που ανήκουν στη βιβλιοθήκη, πέρα των άλλων όρων που θα πρέπει να τηρηθούν, «λαμβάνει υπόψη και τα πνευματικά δικαιώματα».

Αντικείμενο προστασίας με την πνευματική ιδιοκτησία είναι και οι βάσεις δεδομένων, οι οποίες λόγω της επιλογής ή της διευθέτησης του περιεχομένου τους αποτελούν πνευματικά δημιουργήματα (άρθρο 2 παρ. 2α Ν.2121/1993 όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 7 παρ. 1 Ν. 2819/2000). Πέρα από την προστασία με το δικαίωμα του δημιουργού, αναγνωρίζεται και το δικαίωμα ειδικής φύσης του κατασκευαστή βάσης δεδομένων (άρθρο 45^Α Ν. 2121/1993, όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 7 παρ.5 Ν. 2819/2000 σε εναρμόνιση με την οδηγία 96/9). Με βάση το δικαίωμα αυτό ο κατασκευαστής βάσης δεδομένων μπορεί να απαγορεύσει την εξαγωγή ή επαναχρησιμοποίηση του συνόλου ή ουσιώδους μέρους του περιεχομένου της βάσης δεδομένων, αξιολογούμενου ποιοτικά ή ποσοτικά, εφόσον η απόκτηση, ο έλεγχος ή η παρουσίαση του περιεχομένου της βάσης δεδομένων καταδεικνύει ουσιώδη ποιοτική ή ποσοτική επένδυση. Σύμφωνα με τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου (ΔΕΚ 9 Νοεμβρίου 2004), η έννοια της επένδυσης που συνδέεται με την απόκτηση του περιεχομένου μιας βάσης δεδομένων (προγράμματα ποδοσφαιρικών αγώνων, κατάλογοι ιπποδρομιών) σημαίνει τα μέσα που χρησιμοποιούνται για την αναζήτηση υφισταμένων στοιχείων και τη συγκέντρωσή τους στην εν λόγω βάση δεδομένων. Αντίθετα δεν περιλαμβάνονται τα μέσα τα οποία χρησιμοποιούνται για τη δημιουργία των στοιχείων που συνιστούν το περιεχόμενο μιας βάσης δεδομένων.

Από τα παραπάνω συνάγεται ότι οι βιβλιοθήκες μπορεί να έχουν δικαιώματα στη δική τους βάση δεδομένων, όταν πρόκειται για καταλογογράφηση ή ευρετηρίαση βιβλιογραφικού υλικού και δεδομένων. Αντίθετα όταν διαθέτουν ηλεκτρονικούς κόμβους με περιεχόμενο το οποίο ανήκει σε τρίτους, οι όροι χρήσης προσδιορίζονται με βάση τη νομοθεσία και τις συμβατικές ρυθμίσεις που αφορούν την πρόσβαση και περαιτέρω χρήση του περιεχομένου. Κατά συνέπεια η on line διάθεση διατριβών και γκριζας βιβλιογραφίας απαιτεί την άδεια των συγγραφέων.

Περαιτέρω θα πρέπει να σημειωθεί ότι και η ιστοσελίδα μιας βιβλιοθήκης μπορεί να υπαχθεί στην έννοια του έργου, εφόσον πληρούνται οι προϋποθέσεις που αναφέρθηκαν παραπάνω και ιδίως αν υπάρχει πρωτοτυπία. Η εγγραφή όμως έργων λόγου στη κεντρική μνήμη του υπολογιστή μιας βιβλιοθήκης και η παρουσίασή τους στο κοινό διαμέσου ιστοσελίδων που εγκαθίστανται από τη βιβλιοθήκη στο διαδίκτυο απαιτεί την άδεια του δικαιούχου.

Για το θέμα των συνδέσμων (links), δηλαδή των παραπομπών σε άλλες σελίδες ή ηλεκτρονικούς τόπους, εφόσον έχουν περιεχόμενο προστατευόμενο με την πνευματική ιδιοκτησία ή τα συγγενικά δικαιώματα ή το ειδικής φύσης δικαίωμα του κατασκευαστή βάσης δεδομένων, ισχύουν τα εξής: α) όταν πρόκειται για απλή παραπομπή από μία σελίδα σε κάποια άλλη αρχική σελίδα δεν τίθεται θέμα προσβολής του δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας, αφού πρόκειται για ένα σύγχρονο τρόπο παράθεσης αποσπασμάτων β) όταν όμως γίνεται παραπομπή όχι μόνο στην αρχική σελίδα, αλλά σε κάποια ειδικότερη σελίδα ή απευθείας σε στοιχεία άλλου ηλεκτρονικού τόπου, υπερπηδώντας την αρχική σελίδα, θα πρέπει να ζητηθεί και πάλι η άδεια των δικαιούχων. Πέρα από την προσβολή στο περιουσιακό δικαίωμα, ενδέχεται να υπάρχει και προσβολή του ηθικού δικαιώματος και ειδικότερα της εξουσίας περιφρούρησης, όσον αφορά τις συνθήκες παρουσίασης του έργου στο κοινό (βλ. Γ. Καράκωστα, Δίκαιο και Internet, 2003 σ. 105. Θ.Σιδηρόπουλου, Το Δίκαιο του Διαδικτύου, 2003, σ. 265. Intellectual Property on the Internet: A survey of issues, WIPO/ INT/02,σ. 51).

Για τις βιβλιοθήκες ή αρχεία που διαθέτουν υλικούς φορείς ήχου ή ήχου και εικόνας, όπως CD, DVD, βιντεοταινίες κλπ., θα πρέπει να σημειωθεί ότι και τα αντικείμενα αυτά τυγχάνουν προστασίας με τα λεγόμενα συγγενικά δικαιώματα (άρθρα 46-53 Ν. 2121/1993, όπως ισχύει) και κατά συνέπεια η αναπαραγωγή και ο δημόσιος δανεισμός εμπίπτουν στις ρυθμίσεις του νόμου που κατά κανόνα απαιτούν την άδεια των δικαιούχων. Πρόκειται κυρίως για τα δικαιώματα των ερμηνευτών ή εκτελεστών καλλιτεχνών, των παραγωγών φωνογραφημάτων και οπτικοακουστικών έργων, των ραδιοτηλεοπτικών οργανισμών και των εκδοτών εντύπων. Αντικείμενο προστασίας είναι η ερμηνεία ή εκτέλεση που έχει καθαρά καλλιτεχνική και πνευματική, η πρώτη σειρά εγγραφής ήχων καθώς και η πρώτη σειρά εγγραφής ήχων και εικόνων, η ραδιοτηλεοπτική εκπομπή και ειδικότερα το ραδιοτηλεοπτικό σήμα που μεταδίδει το ραδιοτηλεοπτικό πρόγραμμα, καθώς και η στοιχειοθεσία ή σελιδοποίηση. Πάντως θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι ο αναγνώστης μπορεί να ακούσει παθητικά το συγκεκριμένο φωνογράφημα ή ενδεχομένως να δει την ταινία εντός της βιβλιοθήκης, στο μέτρο που οι πράξεις αυτές δεν αποτελούν δημόσια εκτέλεση.

III. Κατάθεση αντιτύπων στις βιβλιοθήκες

Η πνευματική ιδιοκτησία στηρίζεται στην αρχή της προστασίας χωρίς διατυπώσεις. Το έργο προστατεύεται από τη δημιουργία του χωρίς να χρειάζεται η τήρηση ορισμένων διατυπώσεων για την κτήση ή την άσκηση του δικαιώματος

(άρθρο 1 παρ. 1 και άρθρο 6 παρ. 2 Ν.2121/1993, άρθρο 5 παρ. 2 Διεθνούς Σύμβασης Βέρνης). Είναι γνωστό ότι ο δημιουργός αποκτά το δικαίωμα αυτοδικαίως και πρωτογενώς με τη δημιουργία του έργου. Η κατάθεση αντιτύπων στην Εθνική Βιβλιοθήκη αποτελεί μία καθαρά διοικητική διαδικασία που σκοπό έχει τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και τον εμπλουτισμό των εθνικών αρχείων , αλλά δεν αποτελεί προϋπόθεση για την κτήση ή την κατοχύρωση του δικαιώματος (για το θέμα της κατάθεσης δημοσιεύσεων βλ. και Β. Στρακαντούνα, Νομική κατάθεση ηλεκτρονικών δημοσιεύσεων, ΧρΙΔ 2005 σ.89-96).

Ο νέος νόμος για την Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδας και τις Δημόσιες Βιβλιοθήκες προβλέπει ότι οι εκδότες ή οι συγγραφείς, όταν δεν υπάρχει εκδότης, υποχρεούνται να καταθέτουν δύο αντίτυπα κάθε είδους εντύπων που εκδίδουν στην Εθνική Βιβλιοθήκη και δύο στη Βιβλιοθήκη της Βουλής (άρθρο 12 παρ. 7 Ν. 3149/2003). Η υποχρέωση κατάθεσης αφορά και τις οπτικοακουστικές και ηλεκτρονικές εκδόσεις σε φυσική μορφή ή σε μορφή προσβάσιμη μέσω διαδικτύου. Οι ρυθμίσεις αυτές εφαρμόζονται αναλόγως και για την κατάθεση σε Δημόσια Βιβλιοθήκη παντός εν γένει υλικού που παράγεται στην έδρα κάθε Δημόσιας Βιβλιοθήκης. Προβλέπονται επίσης ρυθμίσεις για την αριθμοδότηση των εντύπων. Η μη κατάθεση αντιτύπων στην Εθνική Βιβλιοθήκη και στις Δημόσιες Βιβλιοθήκες, καθώς και η παράλειψη λήψης διεθνούς αριθμοδότησης, τιμωρείται με διοικητικό πρόστιμο.

Προβλέπεται επίσης και η δυνατότητα κατάθεσης έργων που δεν έχουν εκδοθεί. Ειδικότερα, το άρθρο 12 παρ. 10 Ν.3149/2003 ορίζει ότι το υλικό που δεν έχει εκδοθεί μπορεί να κατατίθεται στην Εθνική Βιβλιοθήκη για ένταξή του στη συλλογή της. Η κατάθεση γίνεται από το συγγραφέα, μεταφραστή, συνθέτη, διασκευαστή, σεναριογράφο και γενικώς υπεύθυνο παραγωγής του υλικού στην Εθνική Βιβλιοθήκη και αποδεικνύεται με επίσημο έγγραφό της. Η κατάθεση όμως αυτή αποδεικνύει μόνο το χρόνο κατάθεσης και δεν έχει καμία σχέση με την πνευματική ιδιοκτησία. Αντίγραφο του υλικού που κατατίθεται χορηγείται μόνο στον καταθέτη ή σε εκδοχέα του δικαιώματος ή κληρονόμο και με δική τους δαπάνη

Η ρύθμιση είναι διοικητικού χαρακτήρα και έχει στόχο να διευκολύνει μία κατηγορία συγγραφέων που παραδίδουν τα έργα τους τα οποία δεν έχουν εκδοθεί σε τρίτους με σκοπό τη συμμετοχή σε διαγωνισμούς ή την ενδεχόμενη εκμετάλλευση και έχουν φόβο μήπως γίνει «υποκλοπή» του έργου τους χωρίς τη συναίνεσή τους.

IV. Διάρκεια προστασίας

Σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία, η προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας διαρκεί όλη τη ζωή του δημιουργού και εβδομήντα χρόνια μετά το θάνατό του. Η διάρκεια

αυτή ισχύει τόσο για το ηθικό όσο και το περιουσιακό δικαίωμα. Μετά την πάροδο του χρόνου αυτού το έργο πέφτει στο δημόσιο τομέα και η εκμετάλλευση ή γενικότερα η χρήση του είναι ελεύθερη με την επιφύλαξη της άσκησης από το Δημόσιο, εκπροσωπούμενο από τον Υπουργό Πολιτισμού, των εξουσιών αναγνώρισης της πατρότητας και περιφρούρησης της ακεραιότητας του έργου που απορρέουν από το ηθικό δικαίωμα.

Κατά συνέπεια τα έργα για τα οποία έχει λήξει η διάρκεια προστασίας μπορούν να γίνουν αντικείμενο οποιασδήποτε χρήσης στο πλαίσιο της λειτουργίας των βιβλιοθηκών χωρίς να είναι αναγκαία η άδεια του δικαιούχου, εκτός αν υπάρχει ενδεχόμενο εφαρμογής άλλων διατάξεων, όπως η νομοθεσία με για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Το υλικό που έχει πέσει στο δημόσιο τομέα μπορεί ελεύθερα να ψηφιοποιηθεί και να χρησιμοποιηθεί στο πλαίσιο λειτουργίας της ψηφιακής βιβλιοθήκης. Ας σημειωθεί ότι για τα συγγενικά δικαιώματα η διάρκεια προστασίας είναι πενήντα χρόνια, σύμφωνα με τις ειδικές ρυθμίσεις του νόμου και ότι όταν παρέλθει το χρονικό αυτό διάστημα η χρήση τους είναι ελεύθερη (βλ. άρθρο 52 Ν. 2121/1993, όπως ισχύει).

Για τα προηγουμένως αδημοσίευτα έργα, δηλαδή για τα έργα τα οποία για πρώτη φορά νομίμως δημοσιεύονται ή παρουσιάζονται στο κοινό, μετά τη λήξη της προστασίας του δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας, προβλέπεται ένα συγγενικό δικαίωμα που αναγνωρίζει προστασία ανάλογη με το περιουσιακό δικαίωμα του δημιουργού. Το δικαίωμα αυτό αναγνωρίζεται σε κάθε πρόσωπο το οποίο μετά τη λήξη της διάρκειας της πνευματικής ιδιοκτησίας για πρώτη φορά δημοσιεύει νομίμως ή παρουσιάζει νομίμως στο κοινό έργο το οποίο ήταν προηγουμένως αδημοσίευτο (άρθρο 51^Α Ν.2121/1993). Η ρύθμιση αυτή έχει πρακτική σημασία για έργα προηγουμένως αδημοσίευτα τα οποία φυλάσσονται σε βιβλιοθήκες ή αρχεία και τα οποία δεν είχαν δημοσιευθεί κατά τη διάρκεια της πνευματικής ιδιοκτησίας. Το πρόσωπο το οποίο νομίμως δημοσιεύει για πρώτη φορά ή παρουσιάζει νομίμως στο κοινό τα έργα αυτά για πρώτη φορά, δικαιούται προστασίας ανάλογης με το περιουσιακό δικαίωμα του δημιουργού που διαρκεί 25 έτη από τη στιγμή της πρώτης δημοσίευσης ή της νόμιμης δημοσίευσης στο κοινό και υπολογίζεται από την 1^η Ιανουαρίου του έτους το οποίο έπεται της πρώτης νόμιμης δημοσίευσης ή παρουσίασης στο κοινό.

Για ορισμένες κατηγορίες έργων ισχύει ειδική διάρκεια προστασίας. Για τα ανώνυμα ή ψευδώνυμα έργα η πνευματική ιδιοκτησία διαρκεί εβδομήντα χρόνια από την 1^η Ιανουαρίου του έτους που έπεται εκείνου κατά το οποίο το έργο κατέστη νομίμως προσιτό στο κοινό, εκτός αν πριν από την πάροδο αυτής της χρονικής περιόδου, ο δημιουργός αποκαλύψει την ταυτότητά του ή το ψευδώνυμο δεν αφήνει

καμία αμφιβολία για την ταυτότητα του δημιουργού, οπότε ισχύουν οι γενικοί κανόνες (άρθρο 31 παρ.1 Ν.2121/1993, όπως ισχύει).

Είναι σκόπιμο να διευκρινισθεί ότι οι παραπάνω κανόνες ισχύουν σε εθνικό επίπεδο και αποδίδουν το κοινοτικό κεκτημένο με βάση την Οδηγία 93/98 για τη διάρκεια προστασίας. Με βάση τη Διεθνή Σύμβαση Βέρνης η προστασία διαρκεί όλη τη ζωή του δημιουργού και πενήντα χρόνια από το θάνατό του (άρθρο 7 παρ. 1 Διεθνούς Σύμβασης Βέρνης). Το ηθικό δικαίωμα σύμφωνα με το γαλλικό δίκαιο είναι χρονικά απεριόριστο με συνέπεια η δημοσίευση των έργων πολλές φορές να συναντά εμπόδια από τους κληρονόμους του δημιουργού για χρονικό διάστημα που ξεπερνάει τα εβδομήντα χρόνια από το θάνατό του. Στο Ηνωμένο Βασίλειο για το έργο Peter Pan προβλέπεται «αέναη» προστασία υπέρ Νοσοκομείου για άρρωστα παιδιά. Για τους λόγους αυτούς είναι αναγκαίο για περιπτώσεις ψηφιακής αναπαραγωγής ή ηλεκτρονικής διάθεσης του περιεχομένου να εξετάζεται η προέλευση του έργου και οι κανόνες που ισχύουν κάθε φορά.

V. Οι ρυθμίσεις για τις βιβλιοθήκες

Το περιουσιακό δικαίωμα υπόκειται σε ορισμένους περιορισμούς που αφορούν την έκτασή του και προβλέπονται ρητά στο νόμο (άρθρα 18-28Γ Ν.2121/1993, όπως ισχύει). Οι περιορισμοί αυτοί δικαιολογούνται για λόγους κοινωνικής και εκπαιδευτικής πολιτικής, αποβλέπουν στην προστασία του δημοσίου συμφέροντος, στην ανάγκη πληροφόρησης του κοινού και γενικά εξυπηρετούν ανάγκες του κοινωνικού συνόλου. Ορισμένες ρυθμίσεις αφορούν ειδικά τις βιβλιοθήκες και τα αρχεία, ενώ άλλες έχουν έμμεση σχέση με τη λειτουργία τους. Για τις περιπτώσεις αυτές επιτρέπεται η χρήση έργων ή άλλων προστατευομένων αντικειμένων σύμφωνα όμως με τις προϋποθέσεις που τάσσει η νομοθεσία. Οι περιορισμοί άλλωστε αυτοί θα πρέπει να ερμηνεύονται στενά, ώστε να μην οδηγήσουν σε κατάργηση των πνευματικών δικαιωμάτων, ενώ μεγάλη σημασία έχει και η ρήτρα γενικής εφαρμογής επί των περιορισμών που προβλέπεται στο άρθρο 28Γ. Με βάση τη διάταξη αυτή οι περιορισμοί εφαρμόζονται μόνο σε ειδικές περιπτώσεις που δεν αντίκεινται στην κανονική εκμετάλλευση του έργου ή άλλου προστατευομένου αντικειμένου και δεν θίγουν αδικαιολόγητα τα έννομα συμφέροντα του δικαιούχου (τεστ/ διαδικασία των τριών σταδίων).

Το άρθρο 22 Ν. 2121/1993 επιτρέπει χωρίς άδεια του δημιουργού και χωρίς αμοιβή, την αναπαραγωγή ενός προσθέτου αντιτύπου από μη κερδοσκοπικές βιβλιοθήκες ή αρχεία, που έχουν αντίτυπο του έργου στη μόνιμη συλλογή τους, προκειμένου να διατηρήσουν το αντίτυπο αυτό ή να το μεταβιβάσουν σε άλλη μη

κερδοσκοπική βιβλιοθήκη ή αρχείο. Η αναπαραγωγή αυτή επιτρέπεται μόνο αν είναι αδύνατη η προμήθεια ενός τέτοιου αντιτύπου από την αγορά σε σύντομο χρόνο και με εύλογους όρους. Αντίστοιχος περιορισμός προβλέπεται και στο άρθρο 5 παρ. 2 στοιχείο γ της Οδηγίας 2001/29 που επιτρέπει την πραγματοποίηση ειδικών πράξεων αναπαραγωγής από προσiτές στο κοινό βιβλιοθήκες, εκπαιδευτικά ιδρύματα ή μουσεία ή από αρχεία που δεν αποσκοπούν, άμεσα ή έμμεσα, σε κανένα οικονομικό ή εμπορικό όφελος.

Ο περιορισμός του άρθρου 22 Ν.2121/1993 εφαρμόζεται αναλόγως και στα συγγενικά δικαιώματα. Κατά συνέπεια θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι είναι δυνατή η αναπαραγωγή φωνογραφημάτων ή υλικών φορέων ήχου και εικόνας από μη κερδοσκοπικές βιβλιοθήκες ή αρχεία χωρίς την απαιτούμενη άδεια των δικαιούχων μόνο όμως αν συντρέχουν οι προϋποθέσεις της συγκεκριμένης ρύθμισης.

Το άρθρο 23 επιτρέπει την ελεύθερη αναπαραγωγή κινηματογραφικών ταινιών με σκοπό τη διατήρησή τους στο Εθνικό Κινηματογραφικό Αρχείο, αν ο δικαιούχος αρνείται καταχρηστικά να επιτρέψει την αναπαραγωγή και πρόκειται για έργο ιδιαίτερης καλλιτεχνικής αξίας. Η αναπαραγωγή προϋποθέτει πάντως τη σύμφωνη γνώμη του Γνωμοδοτικού Συμβουλίου Κινηματογραφίας και απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού.

Έμμεση σχέση με τις βιβλιοθήκες έχουν οι περιορισμοί που επιτρέπουν την αναπαραγωγή για σκοπούς εκπαιδευτικούς. Το άρθρο 21 Ν.2121/1993 επιτρέπει, χωρίς την άδεια του δημιουργού και χωρίς αμοιβή, την αναπαραγωγή αποκλειστικά για τη διδασκαλία ή τις εξετάσεις σε εκπαιδευτικό ίδρυμα, άρθρων νομίμως δημοσιευμένων σε εφημερίδα ή σε περιοδικό, συντόμων αποσπασμάτων έργου ή τμημάτων συντόμου έργου ή έργου των εικαστικών τεχνών, στο μέτρο που η αναπαραγωγή αυτή δικαιολογείται από τον επιδιωκόμενο σκοπό, είναι σύμφωνη με τα χρηστά ήθη και δεν εμποδίζει την κανονική εκμετάλλευση. Η αναπαραγωγή θα πρέπει να συνοδεύεται από την ένδειξη της πηγής και των ονομάτων του δημιουργού και του εκδότη, εφόσον τα ονόματα αυτά εμφανίζονται στην πηγή. Η Οδηγία 2001/29 προβλέπει αντίστοιχη διάταξη (άρθρο 5 παρ.3 στοιχείο α) που επιτρέπει τη χρήση μόνο χάρη παραδείγματος κατά τη διδασκαλία ή την επιστημονική έρευνα.

Περαιτέρω θα πρέπει να αναφερθεί και η διάταξη του άρθρου 20 παρ.1 Ν.2121/1993 που επιτρέπει, χωρίς την άδεια του δημιουργού και χωρίς αμοιβή, την αναπαραγωγή σε εκπαιδευτικά βιβλία που χρησιμοποιούνται ως βιβλία διδασκαλίας για την πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση εγκεκριμένα από το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων ή από άλλο αρμόδιο Υπουργείο κατά το επίσημο αναλυτικό πρόγραμμα, έργων του λόγου ενός ή περισσότερων συγγραφέων νομίμως δημοσιευμένων, που αποτελούν μικρό τμήμα της συνολικής δημιουργίας

του καθενός από αυτούς. Η αναπαραγωγή, σύμφωνα με την παράγραφο 3 του άρθρου αυτού, δεν θα πρέπει να εμποδίζει την κανονική εκμετάλλευση του έργου από το οποίο λαμβάνονται τα κείμενα και θα πρέπει να συνοδεύεται από την ένδειξη της πηγής και των ονομάτων του δημιουργού και του εκδότη, εφόσον τα ονόματα αυτά εμφανίζονται στην πηγή. Ο περιορισμός αυτός αφορά μόνο την έντυπη αναπαραγωγή και διατηρήθηκε σε ισχύ με βάση το άρθρο 5 παρ. 3 στοιχείο ιε της Οδηγίας 2001/29 που επιτρέπει στις εθνικές νομοθεσίες να διατηρήσουν τους ήδη προβλεπόμενους περιορισμούς σε ορισμένες περιπτώσεις ήσσονος σημασίας, εφόσον αφορούν χρήσεις αποκλειστικά αναλογικές και δεν θίγουν την ελεύθερη κυκλοφορία εμπορευμάτων και υπηρεσιών στην Κοινότητα με την επιφύλαξη των λοιπών εξαιρέσεων και περιορισμών που προβλέπονται στην Οδηγία 2001/29 (άρθρο 5). Διευκρινίζεται και πάλι ότι για όλους τους περιορισμούς ισχύει το τεστ των τριών σταδίων (νέο άρθρο 28Γ).

Πρόσφατα ψηφίστηκε το άρθρο 22 Ν. 3328/2005 (ΦΕΚ Α 80/1.4.2005) που είναι συναφές με το άρθρο 20 παρ. 1 Ν. 2121/1993. Το πεδίο εφαρμογής του νέου άρθρου καλύπτει, εκτός από τα έργα λόγου, τα έργα των εικαστικών τεχνών, πάσης φύσεως εικονιστικό ή φωτογραφικό υλικό, καθώς και πάσης φύσεως εκπαιδευτικό υλικό, όπως διαδικτυακές εφαρμογές, εκπαιδευτικό λογισμικό, κινηματογραφικές ταινίες, CD-ROM, DVD και κάθε άλλο μέσο ηλεκτρονικής ή ψηφιακής ή άλλης καταγραφής που χρησιμοποιείται ως εγκεκριμένο μέσο διδασκαλίας από το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και διανέμεται δωρεάν στο πλαίσιο του αναλυτικού προγράμματος. Επιτρέπεται επιπλέον η αναπαραγωγή μουσικών αποσπασμάτων και κινηματογραφικού ή ηχητικού ή οπτικοακουστικού υλικού περιορισμένης έκτασης με τις ίδιες προϋποθέσεις και με πρόσθετη μνεία του ονόματος του παραγωγού του έργου.

Η ρύθμιση αυτή επεκτείνει σαφώς το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 20 παρ. 1 Ν.2121/1993, γιατί καλύπτει, όχι μόνο τα έργα λόγου, αλλά και τα εικαστικά έργα, τις φωτογραφίες, καθώς και «πάσης φύσεως εκπαιδευτικό υλικό». Η έννοια αυτή εξειδικεύεται με ενδεικτική απαρίθμηση του «υλικού», όπως κινηματογραφικές ταινίες, εκπαιδευτικό λογισμικό, DVD και CD-ROM, ενώ επιτρέπεται και η αναπαραγωγή μουσικών αποσπασμάτων, κινηματογραφικού ή οπτικοακουστικού υλικού. Η ρύθμιση έχει σκοπό να τροποποιήσει την αρχική διάταξη του άρθρου 20 παρ. 1 Ν.2121/1993, αφού ο τίτλος και ένα μέρος του περιεχομένου της συμπίπτουν με το άρθρο 20 παρ. 1 Ν.2121/1993, άλλωστε υπάρχει και μία αναφορά στην παρ. 3 που δεν είναι άλλη από την παράγραφο 3 του άρθρου 20 παρ. 1 Ν.2121/1993. Ας σημειωθεί ότι η τροποποίηση ή αντικατάσταση της αρχικής διάταξης θα έπρεπε να προκύπτει ρητά από το νέο κείμενο του νόμου, αλλά αυτό φαίνεται να έχει

παραληφθεί. Το πιο σημαντικό όμως είναι ότι το περιεχόμενο της πρόσφατης αυτής διάταξης, στο μέτρο που υπερβαίνει το άρθρο 20 παρ. 1, δεν είναι σύμφωνο με την Οδηγία 2001/29 και τις εξαιρέσεις που προβλέπονται στο άρθρο 5. Ο περιορισμός του πεδίου εφαρμογής του άρθρου 20 παρ. 1 Ν.2121/1993 στην έντυπη αναπαραγωγή δεν έγινε τυχαία, αλλά με στόχο να διατηρηθεί σε ισχύ η διάταξη αυτή με βάση το άρθρο 5 παρ. 3 στοιχείο ιε της Οδηγίας 2001/29 και γενικά να είναι σύμφωνη με την Οδηγία 2001/29 που καθιερώνει έναν εξαντλητικό και κλειστό κατάλογο περιορισμών με δυνητικό χαρακτήρα, εκτός από την περίπτωση του τεχνολογικού περιορισμού. Τα κράτη μέλη δεν μπορούν, κατά συνέπεια, να προβλέψουν άλλους νέους περιορισμούς πέρα από τους προβλεπόμενους στο άρθρο 5 της Οδηγίας 2001/29, αφού ο κατάλογος είναι κλειστός, μπορούν όμως να διατηρήσουν τους ήδη υπάρχοντες με τη διάταξη που αναφέρεται σε χρήσεις αποκλειστικά αναλογικές (άρθρο 5 παρ. 3 στοιχείο ιε) γνωστή ως grandfather clause. Η επέκταση της νέας ρύθμισης σε άλλα έργα και ιδίως σε ψηφιακά μέσα δεν είναι σύμφωνη με το γράμμα και το πνεύμα της Οδηγίας 2001/29, ούτε φαίνεται να εμπίπτει στην περίπτωση της χρήσης χάριν μόνο παραδείγματος κατά τη διδασκαλία ή την επιστημονική έρευνα (άρθρο 5 παρ. 3 στοιχείο α Οδηγίας 2001/29). Η νέα διάταξη είναι σκόπιμο να καταργηθεί για να μη δημιουργηθεί πρόβλημα κακής μεταγενέστερης εναρμόνισης με την Οδηγία 2001/29, αφού είναι φανερό ότι ο περιορισμός δεν μπορεί να περάσει με επιτυχία το τεστ των τριών σταδίων (άρθρο 28Γ).

Έμμεση σχέση με τις βιβλιοθήκες έχει και η ρύθμιση που επιτρέπει την αναπαραγωγή έργου προς όφελος τυφλών και κωφαλάλων για χρήσεις που συνδέονται άμεσα με την αναπηρία και δεν έχουν εμπορικό χαρακτήρα, στο βαθμό που απαιτείται λόγω της αναπηρίας (νέο άρθρο 28 Α). Η διάταξη αυτή θεσπίστηκε σε εναρμόνιση με την Οδηγία 2001/29 (άρθρο 5 παρ.3 στοιχείο β) και επιτρέπει τον καθορισμό των ορίων εφαρμογής της με απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού, καθώς και την επέκτασή της σε άλλες κατηγορίες προσώπων με αναπηρίες.

Μπορεί επίσης να αναφερθεί και το άρθρο 24 που επιτρέπει, χωρίς την άδεια του δημιουργού και χωρίς αμοιβή, την αναπαραγωγή έργου για να χρησιμοποιηθεί σε διοικητική ή δικαστική διαδικασία στο μέτρο που δικαιολογείται για το σκοπό αυτό (άρθρο 24 Ν.2121/1993). Η ρύθμιση αυτή εφαρμόζεται αναλόγως και στα συγγενικά δικαιώματα των ερμηνευτών ή εκτελεστών καλλιτεχνών, των παραγωγών φωνογραφημάτων και οπτικοακουστικών έργων, καθώς και των ραδιοτηλεοπτικών οργανισμών.

Η Οδηγία 2002/29 (άρθρο 5 παρ.3 στοιχείο ιδ) προβλέπει έναν ακόμη περιορισμό υπέρ των βιβλιοθηκών, εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, μουσείων ή αρχείων

που δεν αποσκοπούν άμεσα ή έμμεσα σε κανένα οικονομικό ή εμπορικό όφελος. Ειδικότερα, επιτρέπεται η χρήση έργων ή άλλων προστατευόμενων αντικειμένων, με παρουσίαση ή διάθεση στο κοινό και με σκοπό την έρευνα ή ιδιωτική μελέτη, μέσω εξειδικευμένων τερματικών στους χώρους των ιδρυμάτων αυτών. Θα πρέπει βέβαια να πρόκειται για έργα τα οποία δεν διατίθενται με βάση συμβατικούς όρους αγοράς ή αδείας.

Για έργα τα οποία διατίθενται στο κοινό με τεχνολογικά μέτρα, ο νόμος σε εναρμόνιση με την Οδηγία 2001/29, έχει προβλέψει τη διαδικασία που αποσκοπεί στη διευκόλυνση της πραγμάτωσης ορισμένων περιορισμών. Ειδικότερα για τους περιορισμούς που αφορούν τη φωτοτυπική αναπαραγωγή, την αναπαραγωγή για διδασκαλία, την αναπαραγωγή από βιβλιοθήκες και αρχεία, την αναπαραγωγή για δικαστικούς και διοικητικούς σκοπούς, καθώς και την αναπαραγωγή προς όφελος προσώπων με αναπηρίες προβλέπεται ρητά ότι, η λήψη τεχνολογικών μέτρων καθώς και η σχετική έννομη προστασία κατά της εξουδετέρωσης, δεν θίγει την υποχρέωση των δικαιούχων να παρέχουν στους επωφελούμενους από τις εξαιρέσεις αυτές τα μέσα, προκειμένου αυτοί να επωφεληθούν από τις εν λόγω εξαιρέσεις στον αναγκαίο βαθμό, εφόσον έχουν εκ του νόμου πρόσβαση στο προστατευόμενο αντικείμενο. Εάν οι δικαιούχοι δεν λάβουν εκούσια μέτρα, στα οποία συμπεριλαμβάνονται και οι συμφωνίες μεταξύ των δικαιούχων και τρίτων που επωφελούνται από τις εξαιρέσεις, τόσο οι δικαιούχοι, όσο και οι τρίτοι που επωφελούνται από τις εξαιρέσεις αυτές, ζητούν τη συνδρομή ενός ή περισσότερων μεσολαβητών που επιλέγονται από πίνακα μεσολαβητών τον οποίο καταρτίζει ο Οργανισμός Πνευματικής Ιδιοκτησίας. Οι μεσολαβητές υποβάλλουν προτάσεις προς τα ενδιαφερόμενα μέρη. Θεωρείται ότι όλα τα μέρη αποδέχονται την πρόταση αυτή, εάν κανένα από αυτά δεν υποβάλλει αντίρρηση μέσα σε προθεσμία ενός μηνός από την κοινοποίηση της πρότασης. Στην αντίθετη περίπτωση, η διαφορά επιλύεται από το Εφετείο Αθηνών το οποίο δικάζει σε πρώτο και τελευταίο βαθμό. Οι ρυθμίσεις αυτές δεν εφαρμόζονται σε έργα ή άλλα προστατευόμενα αντικείμενα τα οποία διατίθενται στο κοινό βάσει όρων που έχουν συμφωνηθεί συμβατικά, κατά τρόπο ώστε το κοινό να έχει πρόσβαση σε αυτά, όπου και όταν θέλει (νέο άρθρο 66^Α παρ. 5 Ν. 2121/1993 που προστέθηκε με το άρθρο 81 παρ. 11 Ν. 3057/2002).

Η παραπάνω διάταξη αφορά έργα ή άλλα αντικείμενα τα οποία προστατεύονται με τεχνολογικά μέτρα. Η ρύθμιση αυτή δεν έχει πρακτικά εφαρμοσθεί, έχει όμως στόχο να καταστήσει δυνατή την πρόσβαση στα έργα, σύμφωνα με την επιταγή του κοινοτικού κεκτημένου (άρθρο 6 παρ. 4 Οδηγίας 2001/29), αλλά και σύμφωνα με την ηθική υποχρέωση του *copy-duty* αντί του *copy-right* που αποσκοπεί στην

αποφυγή του τεχνολογικού κλειδώματος, χωρίς να ανάγονται οι εξαιρέσεις σε δικαιώματα χρήσης.

Τα ψηφιακά συστήματα διαχείρισης δικαιωμάτων (digital rights management στο εξής DRM) αποτελούν αυτή την εποχή το σημείο στο οποίο επικεντρώνονται όλοι οι προβληματισμοί που προκύπτουν από τις νέες τεχνολογίες. Αν τα ψηφιακά προϊόντα κυκλοφορούν με DRM γιατί θα πρέπει να καταβάλλεται εύλογη αμοιβή για την ιδιωτική αναπαραγωγή; Σε περίπτωση που ο καταναλωτής έχει νόμιμα αγοράσει το προϊόν, αλλά δεν μπορεί να προβεί σε καμία αναπαραγωγή για ιδιωτική χρήση λόγω των τεχνολογικών μέτρων, παρά το ότι καταβάλλεται η σχετική εύλογη αμοιβή (άρθρο 18 Ν.2121/1993, όπως ισχύει) ή δίκαιη αποζημίωση, κατά τη διατύπωση του κοινοτικού κεκτημένου (άρθρο 5 παρ.2 στοιχεία α και β), ποιος ο λόγος θέσπισης του συστήματος επιβολής «τελών» για την ιδιωτική χρήση;

Η Οδηγία 2001/29 προβλέπει ρητά ότι για τον προσδιορισμό της δίκαιης αποζημίωσης συνεκτιμάται η εφαρμογή ή όχι των τεχνολογικών μέτρων (βλ. άρθρο 5 παρ.2 στοιχείο β Οδηγίας 2001/29), ενώ από τις αιτιολογικές σκέψεις 35, 38 και 39 της Οδηγίας αυτής διαφαίνεται το ίδιο πνεύμα, ότι δηλαδή η εύλογη αμοιβή για ιδιωτική χρήση δεν αποκλείει τη χρήση τεχνολογικών μέτρων, θα πρέπει όμως να λαμβάνεται υπόψη ο βαθμός χρήσης των τεχνολογικών μέτρων, οπότε στις περιπτώσεις που η ζημία είναι ασήμαντη να μην προκύπτει αμοιβή υπέρ των δικαιούχων. Το πρόβλημα δεν μπορεί να βρει οριστική λύση προς το παρόν, γιατί η χρήση τεχνολογικών μέτρων διαχείρισης είναι περιορισμένη, ενώ η τεχνολογία βρίσκεται σε συνεχή εξέλιξη. Το σύστημα της εύλογης αμοιβής για ιδιωτική χρήση που ισχύει εδώ και πολλά χρόνια σε πολλά κράτη μέλη για τα αναλογικά μέσα δεν είναι σκόπιμο τώρα να ανατραπεί, αφού η επέκταση και στα ψηφιακά μέσα αναπαραγωγής είναι κάτι που γίνεται δεκτό και από την Οδηγία 2001/29 (αιτ.σκ.38), όπου τονίζεται ότι στην κοινωνία της πληροφορίας η ψηφιακή ιδιωτική αναπαραγωγή αναμένεται να διαδοθεί περισσότερο και να έχει μεγαλύτερη οικονομική σημασία.

Η συζήτηση για τα DRM σε κοινοτικό επίπεδο συνεχίζεται και δεν έχει φθάσει σε οριστικά συμπεράσματα. Ο μηχανισμός του άρθρου 66^A παρ. 5 αποτελεί έναν οδηγό για την αποφυγή του τεχνολογικού κλειδώματος των έργων και θα ήταν σκόπιμο να εξετασθεί η ενδεχόμενη επέκτασή του και στην αναπαραγωγή για ιδιωτική χρήση ακουστικού και οπτικοακουστικού περιεχομένου. Ελληνική νομολογία προς το παρόν για το θέμα δεν υπάρχει, ενώ η αλλοδαπή αμφιταλαντεύεται ανάμεσα στο δικαιούχο και τον καταναλωτή (βλ. πχ. CA Paris, 22-4-2005 JCP Ed Gen II 10126/2005 note C. Geiger που έκρινε ότι το συγκεκριμένο τεχνολογικό μέτρο

έπρεπε να αφαιρεθεί από τον ψηφιακό υλικό φορέα γιατί ήταν ασυμβίβαστο με την εξαίρεση για ιδιωτική αναπαραγωγή, βλ. και ΔιΜΕΕ 2005 σ. 337).

Το θέμα θα απασχολήσει για πολλά χρόνια την πράξη και τη θεωρία, αλλά η ερμηνεία των νομοθετικών ρυθμίσεων είναι σκόπιμο να γίνει με βάση τη θέση ότι οι εξαιρέσεις και οι περιορισμοί δεν δημιουργούν «δικαιώματα» υπέρ του χρήστη για ιδιωτική αντιγραφή.

VI. Ο δημόσιος δανεισμός

Το δικαίωμα δημόσιου δανεισμού εναρμονίστηκε σε κοινοτικό επίπεδο με την Οδηγία 92/100. Στην Ευρώπη η Δανία, Νορβηγία και Σουηδία ήταν οι πρώτες χώρες που είχαν θεσπίσει νομοθετικά το δικαίωμα αυτό (Danish Public Lending Right, 1946, Norway 1947, Sweden 1954).

Στην αρχική ρύθμιση του Ν.2121/1993 (άρθρο 3 παρ. 1 στοιχείο δ) η εξουσία θέσης σε κυκλοφορία περιελάμβανε την εκμίσθωση και το δημόσιο δανεισμό. Το νέο άρθρο 3 παρ. 1 στοιχείο ε προβλέπει ευθέως την αντίστοιχη διάταξη της Οδηγίας 92/100 και έτσι το δικαίωμα εκμίσθωσης και δημόσιου δανεισμού αναγνωρίζονται ρητά ως χωριστά δικαιώματα/ εξουσίες.

Οι όροι «εκμίσθωση» και «δημόσιος δανεισμός» νοούνται σύμφωνα με τα οριζόμενα στην Οδηγία 92/100. Ο δανεισμός έχει την έννοια της διάθεσης προς χρήση για περιορισμένο χρονικό διάστημα, όχι όμως για άμεσο ή έμμεσο οικονομικό ή εμπορικό όφελος, όταν γίνεται από ιδρύματα που είναι ανοιχτά στο κοινό (άρθρο 1 παρ. 3 Οδηγίας 92/100). Δεν καταλαμβάνεται ο δανεισμός μεταξύ ατόμων του φιλικού περιβάλλοντος. Η Οδηγία 92/100 χρησιμοποιεί τον όρο «δανεισμός» χωρίς το επίθετο «δημόσιος» που αναφέρεται στην εθνική νομοθεσία. Η διαφοροποίηση αυτή δεν είναι ουσιαστική, αφού ο εθνικός νόμος παραπέμπει στην Οδηγία 92/100, η οποία χρησιμοποιεί τον όρο «δημόσιος δανεισμός» στο άρθρο 5 που επιτρέπει παρεκκλίσεις από το αποκλειστικό δικαίωμα. Η έκφραση «για περιορισμένο χρονικό διάστημα» υποδηλώνει ότι το αντικείμενο προστασίας πρέπει να επιστραφεί ύστερα από κάποιο χρονικό διάστημα, έτσι ώστε να υπάρχει διάκριση από την πώληση ή τη δωρεά που αποτελούν μορφές διάθεσης προς χρήση για απεριόριστο χρονικό διάστημα. Με βάση τον παραπάνω ορισμό τα στοιχεία που οριοθετούν το πεδίο εφαρμογής του δικαιώματος δανεισμού είναι: α) χρήση για περιορισμένο χρονικό διάστημα β) μη άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος και γ) η διάθεση να γίνεται από ιδρύματα που είναι ανοιχτά στο κοινό, όπως δημόσιες και πανεπιστημιακές βιβλιοθήκες, βιβλιοθήκες εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, ιδιωτικές βιβλιοθήκες που δανείζουν βιβλία ή άλλο υλικό στο κοινό ή στα μέλη τους.

Το δικαίωμα δανεισμού δεν εφαρμόζεται στα έργα αρχιτεκτονικής και τα έργα εφαρμοσμένων τεχνών. Η εξαίρεση για τα έργα της πρώτης κατηγορίας γίνεται για λόγους κοινωνικούς, ιδίως για να μην έχει το δικαίωμα ο αρχιτέκτονας να απαγορεύσει στον ιδιοκτήτη τη δωρεάν παραχώρηση χρήσης με μορφή δανεισμού της κατοικίας του, ενώ για τα έργα εφαρμοσμένων τεχνών ο δανεισμός φαίνεται να έχει περιορισμένη πρακτική σημασία.

Ο διαδανεισμός βιβλίων ή εντύπων, καθώς και των διδακτορικών διατριβών ή διπλωματικών εργασιών, μεταξύ βιβλιοθηκών για συμβουλευτική επί τόπου χρήση από τους αναγνώστες δεν εμπίπτει στην έννοια του δημόσιου δανεισμού, Σύμφωνα με την αιτιολογική σκέψη 13 της Οδηγίας 92/100, ο δανεισμός κατά την έννοια της Οδηγίας αυτής δεν καλύπτει τη διάθεση μεταξύ ιδρυμάτων ανοιχτών στο κοινό (για την ερμηνεία της αιτ.σκ.13 βλ. Jorg Reinbothe- Silke von Lewinski, The EC Directive on Rental and Lending Rights and on Piracy, London 1993, σ.37)

Θα πρέπει να παρατηρηθεί ότι η εθνική νομοθεσία δεν χρησιμοποίησε το άρθρο 5 της Οδηγίας 92/100 που επιτρέπει στα κράτη μέλη να παρεκκλίνουν από το δικαίωμα δημόσιου δανεισμού, με την προϋπόθεση ότι οι δημιουργοί λαμβάνουν αμοιβή, ούτε εξαιρούνται από την πληρωμή ορισμένες κατηγορίες ιδρυμάτων, όπως οι δημόσιες ή πανεπιστημιακές βιβλιοθήκες (βλ. άρθρο 5 Οδηγίας 92/100). Κατά συνέπεια στην Ελλάδα, το δικαίωμα δημόσιου δανεισμού διατηρεί τον αποκλειστικό χαρακτήρα και οι βιβλιοθήκες ή τα ιδρύματα που δανείζουν στο κοινό βιβλία ή άλλα προστατευόμενα έργα ή αντικείμενα, όπως φωνογραφήματα, υλικούς φορείς ήχου και εικόνας, κινηματογραφικές ταινίες, βίντεο, DVD κλπ., θα πρέπει να ζητήσουν την άδεια από το δημιουργό και τους άλλους δικαιούχους. Η άσκηση του δικαιώματος δημόσιου δανεισμού δεν έχει περιοριστεί με νόμο ή με κάποια διοικητική πράξη και στην πραγματικότητα έχει αφεθεί στο πεδίο δράσης των δικαιούχων και των οργανισμών συλλογικής διαχείρισης. Το δικαίωμα δημόσιου δανεισμού αναγνωρίζεται επίσης στους ερμηνευτές ή εκτελεστές καλλιτέχνες, στους παραγωγούς φωνογραφημάτων και οπτικοακουστικών έργων, καθώς και στους ραδιοτηλεοπτικούς οργανισμούς. Σύμφωνα με το άρθρο 33 Ν.2121/1993 που αφορά τις ρυθμίσεις για τη σύμβαση έντυπης έκδοσης και τα δικαιώματα του μεταφραστή, σε περίπτωση δανεισμού αντιτύπων από τρίτους, η αμοιβή για την παροχή της αναγκαίας άδειας κατανέμεται σε ίσα μέρη ανάμεσα στο δημιουργό και τον εκδότη (άρθρο 33 παρ. 4 Ν.2121/1993). Στον Κανονισμό Λειτουργίας Βιβλιοθηκών δεν γίνεται καμία αναφορά στα πνευματικά δικαιώματα για τις βιβλιοθήκες που δανείζουν τεκμήρια που προέρχονται από τις συλλογές τους ((ΥΑ 8300/2003 ΦΕΚ Β 1173).

Ο νόμος δεν προβλέπει την υποχρεωτική συλλογική διαχείριση για το δικαίωμα δημόσιου δανεισμού. Έχουν όμως χορηγηθεί σε οργανισμούς συλλογικής

διαχείρισης εγκρίσεις λειτουργίας από το Υπουργείο Πολιτισμού που καταλαμβάνουν όλες σχεδόν τις κατηγορίες δικαιούχων. Το δικαίωμα δημόσιου δανεισμού μπορεί να ασκηθεί από τον οργανισμό συλλογικής διαχείρισης έργων λόγου, από τους οργανισμούς δημιουργών έργων των εικαστικών τεχνών και φωτογραφιών, των μουσικοσυνθετών, καθώς και των δημιουργών θεατρικών και οπτικοακουστικών έργων. Οι οργανισμοί συλλογικής διαχείρισης και οι δικαιούχοι συγγενικών δικαιωμάτων έχουν πλήρη ελευθερία να ασκήσουν το δικαίωμα αυτό, εφόσον το επιθυμούν. Ας σημειωθεί ότι δεν υπάρχει ελληνική νομολογία ως προς το δικαίωμα αυτό το οποίο στην πραγματικότητα έχει μείνει ανεφάρμοστο.

Στην Έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το δικαίωμα δανεισμού στην Ευρωπαϊκή Ένωση που καταρτίστηκε δυνάμει του άρθρου 5 παρ. 4 της Οδηγίας 92/100 και υποβλήθηκε στο Συμβούλιο, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και στην Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή στις 12-9-2002, διαπιστώνεται ότι ο τρόπος με τον οποίο τα περισσότερα κράτη μέλη μετέφεραν τις κοινοτικές ρυθμίσεις στο εσωτερικό δίκαιο συνιστά βελτίωση σε σχέση με την προστασία που παρεχόταν για τις δραστηριότητες του δημόσιου δανεισμού πριν από την Οδηγία 92/100. Ωστόσο διαπιστώνεται στην Έκθεση ότι μόνο μερική εναρμόνιση έχει επιτευχθεί και ότι τα νομοθετικά μέτρα που εφαρμόζονται από τα κράτη μέλη ποικίλλουν σε σημαντικό βαθμό. Τα κράτη μέλη τήρησαν τις ελάχιστες υποχρεώσεις τους, όσον αφορά το άρθρο 5, κυρίως σε σχέση με την καταβολή αμοιβής στους δημιουργούς. Ενόψει των νέων τεχνολογιών που χρησιμοποιούνται από τους δανειστικούς φορείς και ιδίως από τις δημόσιες βιβλιοθήκες, όπου σε πολλές περιπτώσεις τα νέα τεχνολογικά μέσα βρίσκονται σε πειραματικό στάδιο, η Επιτροπή τηρεί στάση αναμονής ως προς τη λειτουργία του δικαιώματος δημόσιου δανεισμού. Η βασική δυσκολία έγκειται στο γεγονός ότι δεν είναι εύκολο να εκτιμηθεί κατά πόσο ο παραδοσιακός δημόσιος δανεισμός από τις βιβλιοθήκες θα αντικατασταθεί από νέες μορφές διάθεσης σε απευθείας σύνδεση που δεν μπορούν να καλυφθούν από την Οδηγία 92/100. Η Έκθεση καταλήγει ότι η Επιτροπή θα συνεχίσει να εξετάζει την εφαρμογή του δικαιώματος δημόσιου δανεισμού ενόψει των νέων τεχνολογιών με σκοπό να αξιολογήσει την ενδεχόμενη ανάγκη περαιτέρω δράσης στον τομέα αυτό.

Στην προαναφερθείσα Έκθεση η Ελλάδα συγκαταλέγεται μεταξύ των κρατών μελών που δεν έχουν καταβάλει καμία αμοιβή στους δικαιούχους για το δικαίωμα δημόσιου δανεισμού. Ενόψει της κατάστασης αυτής, πέρα από την επίσημη καταγραφή των βιβλιοθηκών που δανείζουν βιβλία, φωνογραφήματα, ταινίες, DVD κλπ, είναι σκόπιμο να γίνει ένας διάλογος μεταξύ των δικαιούχων και των εκπροσώπων των βιβλιοθηκών με σκοπό να βρεθεί μία πρακτική λύση που να εξισορροπήσει όλα τα συμφέροντα.

Βασικός προβληματισμός παραμένει η δυνατότητα παρέκκλισης από το χαρακτήρα του αποκλειστικού δικαιώματος δημόσιου δανεισμού, σύμφωνα με το άρθρο 5 της Οδηγίας 92/100. Την αρχή αυτή ακολούθησε ο σχετικά πρόσφατος γαλλικός νόμος της 18^{ης} Ιουνίου 2003. Ο νόμος αυτός εφαρμόζει το δικαίωμα δημόσιου δανεισμού μόνο για τα βιβλία και αναγνωρίζει στους δημιουργούς ένα δικαίωμα εύλογης αμοιβής ακολουθώντας ένα μικτό σύστημα. Ένα τμήμα του δικαιώματος καταβάλλεται από το Κράτος με βάση τον αριθμό των εγγεγραμμένων χρηστών σε κάθε βιβλιοθήκη, ενώ ένα άλλο τμήμα βασίζεται στην τιμή πώλησης του βιβλίου και καταβάλλεται από νομικά πρόσωπα, όπως τοπικές οργανώσεις, παιδαγωγικά ινστιτούτα, ενώσεις κλπ, τα οποία πληρώνουν τη σχετική αμοιβή κατά την αγορά των βιβλίων. Ο μηχανισμός αυτός είναι περίπλοκος, αλλά ορισμένες από τις αρχές του μπορεί να βοηθήσουν στην εξεύρεση κάποιας λύσης. Ένα άλλο σύστημα είναι η αμοιβή του δημιουργού με βάση τον αριθμό των δανεισμών κάθε βιβλίου (πχ. Ηνωμένο Βασίλειο, Γερμανία), ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις οι συγγραφείς παίρνουν αμοιβή για κάθε ένα από τα βιβλία που κατέχει η βιβλιοθήκη, ανεξάρτητα από το αν τα βιβλία αυτά δανείζονται ή όχι (πχ. Δανία).

Το άρθρο 5 παρ. 3 της Οδηγίας 92/100 παρέχει τη δυνατότητα στα κράτη μέλη να εξαιρούν «ορισμένες κατηγορίες ιδρυμάτων» από την πληρωμή της αμοιβής, όπως παραδοσιακές δημόσιες βιβλιοθήκες, πανεπιστημιακές βιβλιοθήκες και εκπαιδευτικά ιδρύματα, αλλά τα κράτη μέλη δεν θα πρέπει να προβαίνουν σε διακρίσεις μεταξύ των κοινοτικών δικαιούχων λόγω ιθαγένειας (βλ. αιτ σκ. 18 Οδηγίας 92/100 και Εκθεση σ. 7), πχ δεν θα πρέπει να περιορίζονται στην πληρωμή μόνο των ελλήνων σε βάρος υπηκόων άλλων κρατών μελών.

Στο δικαίωμα δανεισμού δεν εμπίπτει η ηλεκτρονική διάθεση έργων οποιασδήποτε μορφής μέσω δικτύου βιβλιοθηκών. Η διαδικασία αυτή εμπίπτει στο δικαίωμα παρουσίασης/ διάθεσης στο κοινό, καθώς και στο δικαίωμα αναπαραγωγής. Οι πράξεις αυτές απαιτούν την άδεια των δικαιούχων που μπορεί να δοθεί συμβατικά με βάση ειδικούς όρους και προϋποθέσεις. Το ίδιο ισχύει και για τις Τράπεζες Πληροφοριών που λειτουργούν σε βιβλιοθήκες, αν πρόκειται για σύστημα που επιτρέπει στο χρήστη να έχει πρόσβαση σε κείμενα ή περιλήψεις ή άλλο υλικό το οποίο προστατεύεται. Η περίληψη αποτελεί μετατροπή του έργου και απαιτείται η σχετική άδεια από το δημιουργό.

VII. Η φωτοτυπική αναπαραγωγή

1. Αναπαραγωγή

Αναπαραγωγή είναι η παραγωγή ενός ή περισσότερων αντιτύπων του έργου που συνήθως γίνεται με βάση την υλική ενσωμάτωση, η οποία πραγματοποιείται με την

εγγραφή. Τέτοια αντίτυπα μπορεί να είναι π.χ. βιβλία, φωτοαντίγραφα, μικροφίλμ, CD κλπ. Η αναπαραγωγή μπορεί να γίνει με οποιοδήποτε μέσο, όπως με μηχανικά, φωτοχημικά, φωτοτυπικά, ηχητικά, ηλεκτρονικά, ή ψηφιακά, καθώς και σε οποιαδήποτε μορφή, υλική ή άυλη, σε ανοιχτή ή όχι γραμμή. Στην πράξη της αναπαραγωγής εμπίπτουν τόσο τα προσωρινά όσο και τα μόνιμα αντίγραφα. Γενικά είναι γνωστό ότι στο πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας 2001/29 με την οποία εναρμονίσθηκε η εθνική νομοθεσία (άρθρο 81 παρ. 1 Ν.3057/2002 που τροποποίησε το άρθρο 3 παρ.1 Ν.2121/1993) επικράτησε ο ευρύς χαρακτήρας της αναπαραγωγής με υποχρεωτική εξαίρεση ορισμένων πράξεων που επιτρέπουν την ψηφιακή χρήση των έργων κατά τη λειτουργία του διαδικτύου (άρθρο 28B).

Από τα παραπάνω συνάγεται αβίαστα ότι η φωτοτυπία βιβλίων ή άλλων εντύπων, CD, DVD, καθώς και ηλεκτρονικού υλικού, υπάγεται στην έννοια της αναπαραγωγής.

Σε διεθνές επίπεδο ουσιώδης είναι η διάταξη του άρθρου 9 παρ.1 της Διεθνούς Σύμβασης Βέρνης που αναγνωρίζει στους δημιουργούς λογοτεχνικών και καλλιτεχνικών έργων το αποκλειστικό δικαίωμα να επιτρέψουν την αναπαραγωγή των έργων τους με οποιονδήποτε τρόπο και οποιαδήποτε μορφή.

Η Συνθήκη WIPO για την πνευματική ιδιοκτησία, γνωστή και ως Συνθήκη Internet, δεν περιλαμβάνει ειδική διάταξη για το δικαίωμα αναπαραγωγής, γίνεται όμως αναφορά στο άρθρο 9 της Διεθνούς Σύμβασης Βέρνης. Αυτό προκύπτει από την παραπομπή του άρθρου 1.4 της Συνθήκης αυτής στα άρθρα 1 έως 21 της Διεθνούς Σύμβασης Βέρνης μεταξύ των οποίων και το άρθρο 9, αλλά και από τη σχετική σε ψηφιακή Δήλωση που συμφωνήθηκε κατά τη Διπλωματική Διάσκεψη της Γενεύης (1996), σύμφωνα με την οποία το δικαίωμα αναπαραγωγής, όπως ορίζεται στο άρθρο 9 της Διεθνούς Σύμβασης Βέρνης, καθώς και οι σχετικές εξαιρέσεις, έχουν πλήρη εφαρμογή στο ψηφιακό περιβάλλον, ιδίως όσον αφορά τη χρήση έργων σε ψηφιακή μορφή. Διευκρινίζεται επίσης ότι η αποθήκευση προστατευόμενων έργων σε ψηφιακή μορφή αποτελεί αναπαραγωγή κατά την έννοια του άρθρου 9 της Διεθνούς Σύμβασης Βέρνης.

Σύμφωνα με την παράγραφο 2 του άρθρου 9 της Διεθνούς Σύμβασης Βέρνης, οι εθνικές νομοθεσίες διατηρούν την ευχέρεια να επιτρέψουν περιορισμούς του δικαιώματος αναπαραγωγής σε ορισμένες ειδικές περιπτώσεις με τον όρο ότι η αναπαραγωγή αυτή δεν βλάπτει την κανονική εκμετάλλευση του έργου, ούτε προκαλεί αδικαιολόγητη βλάβη στα νόμιμα συμφέροντα του δημιουργού.

Η Διεθνής Σύμβαση Βέρνης με το άρθρο 9 παρ.2 δεν επιβάλλει στον εθνικό νομοθέτη να θεσπίσει περιορισμούς για το δικαίωμα αναπαραγωγής, απλώς του δίνει τη σχετική ευχέρεια. Όταν όμως καθιερώνονται περιορισμοί στο εν λόγω

δικαίωμα, οι περιορισμοί αυτοί είναι σύμφωνοι με το γράμμα και το πνεύμα της Διεθνούς Σύμβασης Βέρνης, εφόσον πληρούνται τα τρία αυτά κριτήρια, δηλαδή προβλέπονται σε ορισμένες ειδικές περιπτώσεις, δεν βλάπτεται η κανονική εκμετάλλευση του έργου και δεν προκαλείται αδικαιολόγητη βλάβη στα νόμιμα συμφέροντα του δημιουργού (για την ερμηνεία του άρθρου 9 παρ.2 της Διεθνούς Σύμβασης Βέρνης βλ. OMPI – Guide de la Convention de Berne, Article 9, σ.62-65. Sam Ricketson, *The Berne Convention for the protection of Literary and Artistic Works* : 1886-1986, σ. 479-489. S.M.Stewart, *International Copyright and Neighbouring Rights*, 1983, σ.109-110).

Ο νομοθέτης έχει κατά συνέπεια την ελευθερία επιλογής όσον αφορά τη θέσπιση των περιορισμών, η ελευθερία όμως αυτή είναι ελεγχόμενη, γιατί αν αποφασίσει να επιβάλλει περιορισμούς στο δικαίωμα, οι περιορισμοί αυτοί υπόκεινται στους όρους του άρθρου 9 παρ.2 της Διεθνούς Σύμβασης Βέρνης.

Πρόκειται για τα τρία κριτήρια που αναφέρθηκαν παραπάνω και είναι γνωστά ως «τεστ/ διαδικασία των τριών σταδίων» (three step test) και τα οποία προβλέπονται επίσης ρητά στη Συμφωνία TRIPS (άρθρο 13), στη Συνθήκη WIPO για την πνευματική ιδιοκτησία (άρθρο 10),στη Συνθήκη για τις εκτελέσεις και τα φωνογραφήματα (άρθρο 16), στην Οδηγία 2001/29 για την κοινωνία της πληροφορίας (άρθρο 5 παρ.5),καθώς και στο προαναφερθέν άρθρο 28Γ Ν.2121/1993. Οι τελευταίες αυτές ρυθμίσεις έχουν ευρύτερο πεδίο εφαρμογής από την άποψη ότι καλύπτουν και άλλα αποκλειστικά δικαιώματα, πέρα από το δικαίωμα αναπαραγωγής, ενώ αφορούν όλους τους προβλεπόμενους περιορισμούς. Η ερμηνεία όμως όλων αυτών των διατάξεων που προβλέπουν τη διαδικασία των τριών σταδίων θα πρέπει να γίνει σύμφωνα με το πνεύμα της Διεθνούς Σύμβασης Βέρνης (άρθρο 9 παρ.2) που αποτελεί την αρχική πηγή οριοθέτησης των περιορισμών (βλ. Jorg Reinbothe / Silke von Lewinski, *The WIPO Treaties*,2002 σ. 134).

Κάθε αναπαραγωγή προξενεί ζημία στο δικαιούχο, το ερώτημα είναι αν η αναπαραγωγή αυτή βλάπτει την κανονική εκμετάλλευση του έργου και αν δεν την βλάπτει, αν προκαλεί «αδικαιολόγητη» βλάβη στα νόμιμα συμφέροντα του δημιουργού. Η περίπτωση φωτοτυπικής αναπαραγωγής ολόκληρου έργου βλάπτει την κανονική εκμετάλλευση του έργου και προκαλεί αδικαιολόγητη βλάβη στα νόμιμα συμφέροντα του δημιουργού, αφού συνήθως η πρακτική αυτή ματαιώνει την προμήθεια αντιτύπων από το νόμιμο εμπόριο και στερεί το δημιουργό από την αμοιβή του.

2. Η έννοια της ιδιωτικής χρήσης

Ο νόμος αντιμετωπίζει το μεγάλο θέμα της ιδιωτικής αναπαραγωγής με το άρθρο 18 Ν.2121/1993, όπως τροποποιήθηκε. Το ερώτημα είναι αν η φωτοτυπική αναπαραγωγή ολόκληρου βιβλίου που γίνεται στις βιβλιοθήκες εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της διάταξης αυτής.

Σύμφωνα με την Εισηγητική Έκθεση του Ν.2121/1993 (σελ.4) , η αντιμετώπιση του προβλήματος της ιδιωτικής αναπαραγωγής επιχειρείται με τέσσερις τρόπους: α) «ενώ καταρχήν αναγνωρίζεται, ως περιορισμός της πνευματικής ιδιοκτησίας, η δυνατότητα της ιδιωτικής αναπαραγωγής, τάσσεται η προϋπόθεση ότι η αναπαραγωγή πρέπει να γίνεται από τον ίδιο το χρήστη» β) δεν θεωρείται ιδιωτική χρήση η αναπαραγωγή από τους λεγόμενους «μεγάλους χρήστες», όπως είναι οι επιχειρήσεις, οι δημόσιες υπηρεσίες κλπ. – αυτοί χρειάζονται την άδεια των δικαιούχων της πνευματικής ιδιοκτησίας γ) καθορίζεται ως όριο της επιτρεπόμενης ιδιωτικής αναπαραγωγής, σύμφωνα και με τη Διεθνή Σύμβαση Βέρνης, το σημείο όπου η αναπαραγωγή θα εμποδίζει την κανονική εκμετάλλευση του έργου «όπως π.χ. όταν αναπαράγεται το σύνολο ή ουσιώδη τμήματα του έργου» δ) εισάγεται ειδική επιβάρυνση στην τιμή των αντικειμένων που χρησιμοποιούνται για την αναπαραγωγή (φωτοτυπικά μηχανήματα, ειδικό φωτοτυπικό χαρτί, κασετόφωνο, μαγνητικές ταινίες κλπ).

Η καταβολή της επιβάρυνσης σε οργανισμούς συλλογικής διαχείρισης και η σχετική διανομή στους δημιουργούς των οποίων αναπαράγονται έργα και στους δικαιούχους συγγενικών δικαιωμάτων που άμεσα ζημιώνονται από την αναπαραγωγή είναι το αντιστάθμισμα για την ελευθερία της ιδιωτικής αναπαραγωγής μέσα στα όρια που διαγράφει ο νόμος. Πέρα από τα όρια αυτά π.χ. αναπαραγωγή στα πλαίσια μιας επιχείρησης ή «ολόκληρου του έργου», εκτός από την καταβολή της επιβάρυνσης που έτσι και αλλιώς θα γίνεται, απαιτείται και άδεια του δικαιούχου».

Ήδη το σκεπτικό και το γράμμα της Εισηγητικής Έκθεσης του Ν.2121/1993 ,αλλά και από το συνδυασμό των παραπάνω διατάξεων (βλ. ιδίως άρθρα 18 παρ. 1 και 2, καθώς και 28Γ Ν.2121/1993, όπως ισχύει, άρθρο 9 παρ.2 Διεθνούς Σύμβασης Βέρνης) συνάγεται ότι η φωτοτυπική αναπαραγωγή ολόκληρου βιβλίου στο χώρο των Βιβλιοθηκών, χωρίς την άδεια του δημιουργού και του εκδότη, ακόμη και όταν γίνεται από τον ίδιο το χρήστη, ακόμη και αν θεωρηθεί ιδιωτική, δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 18 Ν.2121/1993 για το βασικό λόγο ότι η αναπαραγωγή αυτή εμποδίζει την κανονική εκμετάλλευση του έργου και βλάπτει τα νόμιμα συμφέροντα του δικαιούχου, αφού η φωτοτυπία στερεί το δικαιούχο από το αντίτιμο αγοράς του αντιτύπου. Άλλωστε, σύμφωνα και με το άρθρο 9 παρ. 2 της

Διεθνούς Σύμβασης Βέρνης, όριο της επιτρεπόμενης ιδιωτικής αναπαραγωγής είναι να μην εμποδίζεται η κανονική εκμετάλλευση του έργου, και ως παράδειγμα αναπαραγωγής που εμποδίζει την κανονική εκμετάλλευση του έργου αναφέρεται στη σχετική βιβλιογραφία, η περίπτωση που αναπαράγεται «το σύνολο ή ουσιώδη τμήματα του έργου».

Κατά συνέπεια, η αναπαραγωγή ολόκληρου του έργου, εκτός από την καταβολή της επιβάρυνσης στην τιμή των αντικειμένων που χρησιμοποιούνται για την αναπαραγωγή, απαιτεί και άδεια του δικαιούχου. Η φωτοτυπική αναπαραγωγή ολόκληρου βιβλίου δεν μπορεί να περάσει το τεστ των τριών σταδίων και κατά συνέπεια δεν μπορεί να θεωρηθεί νόμιμη με βάση και το άρθρο 28Γ.

Η άποψη αυτή ενισχύεται από τη διαπίστωση ότι ο νομοθέτης αναγνωρίζει στο δημιουργό το αποκλειστικό και απόλυτο δικαίωμα αναπαραγωγής, χωρίς να διακρίνει μεταξύ δημόσιας ή ιδιωτικής αναπαραγωγής, σε αντίθεση με τη δημόσια εκτέλεση (βλ. άρθρο 3 παρ. 1 Ν.2121/1993, όπως ισχύει). Κατά συνέπεια, ενώ μπορεί να υποστηριχθεί ότι η ιδιωτική εκτέλεση είναι ελεύθερη, το ίδιο δεν μπορεί να υποστηριχθεί για την ιδιωτική αναπαραγωγή, αν ο νόμος δεν προβλέπει ρητά τον περιορισμό αυτό και τα όριά του. Αν δεν είχε συνεπώς επιτραπεί η αναπαραγωγή για ιδιωτική χρήση στο πλαίσιο του άρθρου 18 Ν. 2121/1993, η αναπαραγωγή αυτή θα ήταν παράνομη, ανεξάρτητα από το γεγονός ότι ο δικαιούχος θα προσέκρουε στη δυσκολία και στα συνταγματικά προβλήματα διερεύνησης του ιδιωτικού χώρου των τρίτων. Είναι άλλωστε γνωστό ότι η αναπαραγωγή προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή για ιδιωτικούς σκοπούς δεν επιτρέπεται στο νόμιμο χρήστη, εκτός από την περίπτωση παραγωγής ενός εφεδρικού αντιγράφου και την περίπτωση παρακολούθησης, μελέτης ή δοκιμής της λειτουργίας του προγράμματος προκειμένου να εντοπισθούν οι ιδέες και αρχές του (βλ. άρθρο 42 παρ. 5 καθώς και παρ. 3 και 4 Ν.2121/1993). Δεν επιτρέπεται επίσης η αναπαραγωγή ηλεκτρονικής βάσης δεδομένων για ιδιωτικούς σκοπούς (άρθρο 3 παρ. 4 Ν.2121/1993, όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 81 παρ.13 στοιχείο Α Ν.3057/2002). Η αναπαραγωγή για ιδιωτική χρήση δεν είναι συνεπώς κάτι αυτονόητο στο δίκαιο της πνευματικής ιδιοκτησίας.

Το άρθρο 18 παρ.1 επιτρέπει στον ιδιώτη να αναπαράγει για ιδιωτική του χρήση και με δικά του μέσα ό,τι ο ίδιος διαθέτει και έχει προμηθευθεί με νόμιμο τρόπο. Η διατύπωση του νόμου δεν είναι τυχαία, αλλά έχει στόχο αφενός να αναδείξει την αρχή της στενής ερμηνείας της εξαίρεσης και αφετέρου να περιορίσει το πεδίο εφαρμογής της ελευθερίας αναπαραγωγής, αφού μάλιστα στην ίδια ρύθμιση αντιμετωπίζεται τόσο η φωτοτυπική αναπαραγωγή (reprography), όσο και η περίπτωση της ηχητικής και οπτικοακουστικής αναπαραγωγής (private copying).

Ευρύτερη διατύπωση ή ερμηνεία της έννοιας της αναπαραγωγής για ιδιωτική χρήση, οδηγεί στην κατάργηση της πνευματικής ιδιοκτησίας, ειδικά στον ψηφιακό αιώνα που διανύουμε, τώρα που η ιδιωτική χρήση τείνει να γίνει ένας νέος τρόπος εκμετάλλευσης του έργου. Ας αναφερθεί το παράδειγμα ανταλλαγής αρχείων μουσικών ή άλλων έργων μέσω των συστημάτων peer to peer, καθώς και η ψηφιακή σάρωση βιβλίων και περιοδικών που δίνει στον καταναλωτή αντίγραφο υψηλής ποιότητας, ώστε να καθίσταται άχρηστη η αγορά των πρωτοτύπων. Είναι άλλωστε γνωστό ότι με τους σύγχρονους τρόπους φωτοτυπίας εξαλείφεται κάθε διαφορά μεταξύ του πρωτότυπου και του φωτοτυπημένου αντιγράφου με συνέπεια η φωτοτυπική αναπαραγωγή να αντικαθιστά την αγορά βιβλίων, ιδίως των επιστημονικών, οπότε η αντίθετη ερμηνεία θα οδηγούσε στη νομιμοποίηση πράξεων που βλάπτουν την κανονική εκμετάλλευση του έργου και θίγουν αδικαιολόγητα τα έννομα συμφέροντα του δικαιούχου.

Σημασία όμως έχει ότι η αναπαραγωγή για ιδιωτική χρήση πρέπει να γίνεται από έργο που έχει νόμιμα δημοσιευθεί και το ίδιο θα πρέπει να ισχύει και για τα αντίτυπα του. Δεν νοείται δηλαδή αναπαραγωγή για ιδιωτική χρήση από παράνομο αντίτυπο ή αντίγραφο. Η νόμιμη δημοσίευση δεν αφορά μόνο την πρώτη δημοσίευση, αλλά κάθε δημοσίευση ή παρουσίαση του έργου στο κοινό που θα πρέπει να γίνεται νόμιμα για να επιτραπεί στη συνέχεια η αναπαραγωγή για ιδιωτική χρήση. Έτσι αποκλείεται η αναπαραγωγή για ιδιωτική χρήση από παράνομα ή «πειρατικά» αντίτυπα ή από παράνομους δικτυακούς τόπους, όταν πρόκειται για διάθεση του έργου με άυλη μορφή.

Τα όρια της αναπαραγωγής για ιδιωτική χρήση δεν προσδιορίζονται μόνο από την πρώτη παράγραφο του άρθρου 18 Ν. 2121/1993, αλλά και από τη δεύτερη παράγραφο του ίδιου άρθρου, σύμφωνα με την οποία η ελευθερία της αναπαραγωγής για ιδιωτική χρήση δεν ισχύει όταν με την αναπαραγωγή εμποδίζεται η κανονική εκμετάλλευση του έργου ή βλάπτονται τα νόμιμα συμφέροντα του δικαιούχου (βλ. και άρθρο 9 παρ. 2 της Διεθνούς Σύμβασης Βέρνης, καθώς και άρθρο 28 Γ Ν.2121/1993). Εδώ εμπίπτει η περίπτωση φωτοτυπικής αναπαραγωγής ολόκληρου έργου που προστατεύεται με την πνευματική ιδιοκτησία, η αναπαραγωγή του έργου σε πολλά αντίτυπα, καθώς και η ανταλλαγή αρχείων μουσικής ή άλλων έργων με τα συστήματα peer to peer, όταν οι πράξεις αυτές γίνονται χωρίς άδεια των δικαιούχων.

Πέρα από τα παραδείγματα αυτά, στο νόμο αναφέρονται ορισμένες περιπτώσεις που αποτελούν μη επιτρεπόμενη αναπαραγωγή: α) όταν αναπαράγεται αρχιτεκτονικό έργο με μορφή κτιρίου ή άλλης παρεμφερούς κατασκευής και β) όταν αναπαράγεται με τεχνικά μέσα έργο των εικαστικών τεχνών που κυκλοφορεί σε

περιορισμένο αριθμό αντιτύπων ή η γραφική παράσταση μουσικού έργου. Η τελευταία περίπτωση έχει πρακτική σημασία για τις μουσικές βιβλιοθήκες που διατηρούν παρτιτούρες και μουσικά βιβλία.

Ας σημειωθεί επίσης ότι σύμφωνα με τον Κανονισμό Λειτουργίας Βιβλιοθηκών (ΥΑ 8300/2003 ΦΕΚ Β 1173) δεν επιτρέπεται σε καμία περίπτωση η φωτοτύπηση ολόκληρων έργων (βιβλία, ποιήματα), ενώ ο αριθμός των φωτοτυπημένων σελίδων θα πρέπει να μην υπερβαίνει τον αριθμό που ορίζεται από τις διεθνείς συμβάσεις.

3. Η Οδηγία 2001/29 και η φωτοτυπική αναπαραγωγή

Σε κοινοτικό επίπεδο η φωτοτυπική αναπαραγωγή προβλέπεται στην Οδηγία 2001/29 και κατατάσσεται μεταξύ των δυνητικών περιορισμών. Κατά την αιτιολογική σκέψη 37 τα υφιστάμενα εθνικά καθεστώτα για τη φωτοτυπική αναπαραγωγή δεν συνιστούν μείζον εμπόδιο στην εσωτερικά αγορά και κατά συνέπεια τα κράτη μέλη θα πρέπει να έχουν την ευχέρεια να προβλέπουν τη σχετική εξαίρεση ή περιορισμό. Ειδικότερα σύμφωνα με το άρθρο 5 παρ.2 στοιχείο α της Οδηγίας 2001/29, τα κράτη μέλη μπορούν να προβλέπουν εξαιρέσεις ή περιορισμούς για την περίπτωση αναπαραγωγής σε χαρτί ή ανάλογο υλικό φορέα, με τη χρήση οποιουδήποτε είδους φωτοτυπικής τεχνικής ή με οποιαδήποτε άλλη μέθοδο που επιφέρει παρόμοια αποτελέσματα, εκτός από τις παρτιτούρες, υπό τον όρο ότι οι δικαιούχοι λαμβάνουν δίκαιη αποζημίωση.

Από τη διατύπωση συνάγεται ότι ο κοινοτικός νομοθέτης δεν κάνει αναφορά στην ιδιωτική χρήση ή στον εμπορικό ή μη χαρακτήρα της αναπαραγωγής. Αναφέρεται γενικά στη φωτοτυπική αναπαραγωγή με βασικό όρο την καταβολή δίκαιης αποζημίωσης στο δικαιούχο (βλ. αιτ.σκ.35). Η επιείκεια όμως αυτή είναι φαινομενική γιατί και ο περιορισμός αυτός υπόκειται στο τεστ των τριών σταδίων, όπως ρητά ορίζει το άρθρο 5 παρ. 5 της Οδηγίας 2001/29 (αιτ.σκ.44): «Οι εξαιρέσεις και οι περιορισμοί που αναφέρονται στις παραγράφους 1,2,3 και 4, εφαρμόζονται μόνο σε ορισμένες ειδικές περιπτώσεις οι οποίες δεν αντίκεινται στην κανονική εκμετάλλευση του έργου ή άλλου προστατευομένου αντικειμένου και δεν θίγουν αδικαιολογήτως τα έννομα συμφέροντα του δικαιούχου» (Jorg Reinbothe, provisions on exceptions in the European Community proposed Directive on Copyright and Related Rights in the Information Society, ALAI Study Days – The Boundaries of Copyright: its proper limitations and exceptions, University of Cambridge, 14-17 September 1998, σ. 63-70, ειδ. σ. 69).

Οι ρυθμίσεις για τη φωτοτυπική αναπαραγωγή πρέπει κατά συνέπεια να ερμηνεύονται στενά με βάση το τεστ των τριών σταδίων, έτσι ώστε να εξασφαλίζονται σε κάθε περίπτωση τα συμφέροντα του δικαιούχου. Οι κανόνες και

οι αρχές που ισχύουν στο εθνικό δίκαιο δεν αλλάζουν και ως εκ τούτου το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 18 δικαιολογημένα περιλαμβάνει μόνο την αναπαραγωγή για ιδιωτική χρήση και καμία άλλη περίπτωση αναπαραγωγής.

4. Η αναγκαιότητα θέσπισης συμβατικών κανόνων

Η φωτοτυπική αναπαραγωγή ολόκληρου βιβλίου χωρίς την άδεια των δικαιούχων δεν εμπίπτει στο πεδίο του άρθρου 18 Ν.2121/1993 για τους λόγους που αναπτύχθηκαν. Κρίσιμο στοιχείο είναι ότι η φωτοτυπία ολόκληρου βιβλίου κατά κανόνα δεν μπορεί να περάσει με επιτυχία το τεστ των τριών σταδίων, γιατί αντίκειται στην κανονική εκμετάλλευση του έργου και θίγει αδικαιολόγητα τα έννομα συμφέροντα του δικαιούχου. Η άποψη βέβαια αυτή ισχύει για βιβλία τα οποία περιέχουν έργα που προστατεύονται με την πνευματική ιδιοκτησία και δεν έχουν πέσει στο δημόσιο τομέα.

Σε πολλές βιβλιοθήκες επιτρέπεται η φωτοτυπική αναπαραγωγή ορισμένων σελίδων. Η πρακτική αυτή για να θεωρηθεί ασφαλής θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να κρίνεται αν πληρούνται τα κριτήρια της διαδικασίας των τριών σταδίων. Κατά συνέπεια είναι σκόπιμο να χορηγηθούν άδειες εκ μέρους των δικαιούχων, έτσι ώστε οι όροι με βάση τους οποίους επιτρέπεται η φωτοτυπική αναπαραγωγή να είναι συγκεκριμένοι. Θα μπορούσε πχ να επιτραπεί η φωτοτυπία ορισμένων σελίδων ή κεφαλαίων, καθώς και η φωτοτυπία άρθρων από περιοδικά, ενώ θα πρέπει να προσδιορισθούν οι προϋποθέσεις φωτοτύπησης των εξαντλημένων βιβλίων ή περιοδικών.

VIII. Η νέα προσέγγιση

Το ψηφιακό δίλημμα και η τεχνολογική πρόκληση οδήγησαν σε πρωτοποριακές αναζητήσεις και προτάσεις με στόχο τον επαναπροσδιορισμό της πνευματικής ιδιοκτησίας. Ελεύθερο λογισμικό, ελεύθερη κουλτούρα, ελεύθερο όπως ελευθερία, copyleft αντί copyright, general public license, creative commons είναι η νέα θεώρηση της πνευματικής ιδιοκτησίας.

Η πρώτη προσπάθεια για τη δημιουργία ελεύθερου λογισμικού ξεκίνησε το 1983 με τη σύσταση του Ιδρύματος Ελεύθερου Λογισμικού (Free Software Foundation) από τον Richard Stallman. Στόχος ήταν η ανάπτυξη λογισμικού με διαθέσιμο στον καθένα τον πηγαίο κώδικα. Πρόκειται για το λογισμικό ανοιχτού κώδικα (open source) το οποίο διατίθεται, χρησιμοποιείται, αναπαράγεται, τροποποιείται και διανέμεται περαιτέρω με βάση τους όρους που προβλέπονται στη γενική δημόσια άδεια (general public license) και ιδίως με τον όρο ότι ο πηγαίος κώδικας και η μετατροπή του προγράμματος θα διατίθενται ελεύθερα και δωρεάν σε όλους. Η αρχή

στην οποία στηρίζεται το λογισμικό ανοιχτού κώδικα είναι ότι κανείς δεν αποκτά δικαιώματα και κατά συνέπεια κανείς δεν μπορεί να αποκλείσει την περαιτέρω χρήση και εφαρμογή του προγράμματος που διατίθεται ;πάντοτε με βάση τους όρους της γενικής δημόσιας άδειας. Τα προγράμματα αυτά έχουν τύχει αντικείμενο πολλών εφαρμογών και το πιο γνωστό είναι το λειτουργικό σύστημα LINUX που αποτελεί τη βάση των λογισμικών αυτού του τύπου και έχει αναπτυχθεί σε όλο τον κόσμο.

Στην παραπάνω ιδέα βασίστηκε αργότερα ο Lawrence Lessig ο οποίος ίδρυσε το 2001 το ίδρυμα Creative Commons με στόχο να μπορεί ο δημιουργός να χορηγεί άδεια χρήσης του έργου του με πιο ελεύθερο και ανοιχτό τρόπο. Οι απόψεις του καταγράφονται στο βιβλίο του Free Culture που προσφέρεται δωρεάν στο διαδίκτυο για μη εμπορική χρήση. Η γενική άδεια Creative Commons (CC) που προτείνει επιτρέπει την ελεύθερη χρήση πέρα από τα όρια του fair use. Προτείνει κυρίως τη μικρότερη διάρκεια προστασίας, την τήρηση διατυπώσεων, την καταχώρηση και το μαρκάρισμα των έργων. Σκοπός των προτάσεων αυτών δεν είναι η ανατροπή και κατάργηση της πνευματικής ιδιοκτησίας αλλά ο επαναπροσδιορισμός των κανόνων της και η δημιουργία νέας ισορροπίας με βάση τις αρχές του διαδικτύου. Το μαρκάρισμα των έργων με το σύμβολο CC (Creative Commons) θα βοηθήσει στη λειτουργία ενός νέου δημόσιου τομέα όχι με εξαναγκασμό των δημιουργών ή με τρόπο πειρατικό αλλά με βάση την άδεια που ο ίδιος ο δικαιούχος ελεύθερα χορηγεί με βασικό όρο την περαιτέρω διανομή. Η ελεύθερη επιλογή των δικαιούχων καθιστά το περιεχόμενο προσιτό στο κοινό με τους όρους που αυτοί θα διαγράψουν αλλά οπωσδήποτε με στόχο τη δημιουργία ενός δημόσιου τομέα πάνω στον οποίο μπορούν να παραχθούν άλλα έργα. Η ένδειξη Some Rights Reserved επιτρέπει τη μη εμπορική χρήση του έργου που μπορεί να κυκλοφορεί ελεύθερα στο διαδίκτυο αλλά και στη συνήθη έντυπη μορφή από κάποιον εκδοτικό οίκο.

Τα νομικά προβλήματα που τίθενται είναι αρκετά, όπως η δυσχέρεια προστασίας του ηθικού δικαιώματος ειδικότερα όσον αφορά την εξουσία περιφρούρησης του έργου, η δημιουργία παραγώγων έργων με βάση το αρχικό, η σύγκρουση με τους κανόνες για τις συμβάσεις και άδειες εκμετάλλευσης που διαφέρουν σε κάθε έννομη τάξη. Το προτεινόμενο σύστημα βασίζεται στη λογική των αδειών χρήσης εκ μέρους του δικαιούχου και είναι δύσκολο να λειτουργήσει στα κλασικά έργα που προστατεύονται με την πνευματική ιδιοκτησία, όπως μουσικά ή οπτικοακουστικά, κυρίως λόγω της άσκησης του ηθικού δικαιώματος. Η ιδέα όμως αυτή θα μπορούσε να βρει πεδίο εφαρμογής σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως ηλεκτρονικοί κόμβοι με επιστημονικά στοιχεία ή δεδομένα που είναι εκτός προστασίας όπως νόμοι, διατάγματα, δικαστικές αποφάσεις, μαθηματικές ασκήσεις κλπ. Στο πλαίσιο λειτουργίας των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών θα μπορούσαν να δημιουργηθούν

ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων με στοιχεία όχι μόνο του δημόσιου τομέα αλλά και με προστατευόμενο περιεχόμενο, όπως μελέτες, εργασίες, γκρίζα βιβλιογραφία κλπ., εφόσον βέβαια έχει προηγηθεί γραπτή άδεια των συγγραφέων και ερευνητών και με όρους χρήσης που θα ανακοινώνονται στην αρχή της ιστοσελίδας. Αν μάλιστα τεθούν τα κατάλληλα τεχνολογικά μέτρα στο ψηφιακό περιεχόμενο θα είναι εύκολο να εντοπισθούν οι τυχόν παραβιάσεις των όρων διάθεσης στο διαδίκτυο.

IX .Συμπεράσματα

Από την παραπάνω ανάπτυξη συνάγεται ότι ο νόμος δεν αφήνει πολλά περιθώρια ελεύθερης χρήσης και ότι πολλές από τις πράξεις που ενεργούνται στο πλαίσιο λειτουργίας των βιβλιοθηκών ή των αρχείων, εφόσον έχουν σχέση με έργα ή άλλα προστατευόμενα αντικείμενα προϋποθέτουν την άδεια των δικαιούχων. Για τη ψηφιοποίηση υλικού που υπάρχει σε αναλογική μορφή και αποτελείται από έργα τα οποία δεν έχουν πέσει στο δημόσιο τομέα είναι αναγκαία η άδεια των δικαιούχων για την αναπαραγωγή, διανομή με μορφή ψηφιακών υλικών φορέων ,καθώς και για την παρουσίαση στο κοινό μέσω του διαδικτύου. Για τις ηλεκτρονικές εκδόσεις και γενικότερα για υλικό το οποίο δημιουργείται για να διατεθεί σε ηλεκτρονική μορφή, οι όροι χρήσης του έργου μπορούν εξαρχής να προσδιορισθούν συμβατικά.

Για το δημόσιο δανεισμό είναι σκόπιμο οι ενδιαφερόμενοι φορείς να αντιμετωπίσουν με ρεαλισμό την κατάσταση και να συνάψουν συμφωνίες με στόχο την εξισορρόπηση των συμφερόντων όλων των πλευρών. Θα μπορούσαν πχ να εξαιρεθούν ορισμένες βιβλιοθήκες που βρίσκονται σε απομακρυσμένες περιοχές της χώρας, να προσδιορισθεί η αμοιβή και ο τρόπος καταβολής της στους δικαιούχους με βάση πάντοτε το στόχο της πολιτιστικής προαγωγής που θέτει και η Οδηγία 92/100 (άρθρο 5 παρ.1).

Η πρακτική της φωτοτυπικής αναπαραγωγής οποιουδήποτε έργου δεν μπορεί να συνεχίζεται σε βάρος των δικαιούχων γιατί ισχύει το τεστ των τριών σταδίων που αποτελεί γενική ρήτρα εφαρμογής επί όλων των περιορισμών. Κατά συνέπεια είναι αναγκαίο να επιλυθεί και το πρόβλημα αυτό είτε με συμβάσεις που θα υπογραφούν μεταξύ των μερών είτε με Κώδικες Δεοντολογίας που θα καταρτισθούν ύστερα από σχετική διαβούλευση.

Γενικά όλα τα θέματα είναι σκόπιμο να ρυθμίζονται με ήπιες διαδικασίες, όπως πρωτόκολλα συνεργασίας, συμφωνίες ή ακόμη και συλλογικές συμβάσεις, Κώδικες Δεοντολογίας, έτσι ώστε να εξασφαλισθεί ο σκοπός λειτουργίας των βιβλιοθηκών και των αρχείων , καθώς και ο σεβασμός της πνευματικής ιδιοκτησίας.

Τα προβλήματα δεν λύνονται μόνο με την τροποποίηση της νομοθεσίας. Όσο περισσότεροι είναι οι νόμοι, τόσο μεγαλύτερη είναι η αδικία. Οι νομοθετικές ρυθμίσεις θα πρέπει να δίνουν τη δυνατότητα για διάλογο, διαπραγμάτευση και συναίνεση μεταξύ των μερών. Άλλωστε η αυτοδέσμευση και ο αυτοπεριορισμός μπορούν να οδηγήσουν στο ζητούμενο αποτέλεσμα που είναι η εξισορρόπηση των συμφερόντων των δικαιούχων και της ολότητας, ειδικά για τις βιβλιοθήκες και τα αρχεία που εξυπηρετούν σκοπούς εκπαιδευτικούς, ερευνητικούς και πολιτιστικούς.

Μυτιλήνη, 4 Νοεμβρίου 2005

Διονυσία Καλλινίκου

